

Covid-19 โรคเปลี่ยนคน คนเปลี่ยนโลก'63 Series

ประสบการณ์ของฟรีแลนซ์ในอุตสาหกรรมสร้างสรรค์ ต่อสถานการณ์แพร่ระบาดของไวรัส Covid-19

อโนมา สอนบาลี

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อบรรยายประสบการณ์ของผู้ประกอบอาชีพอิสระ (Freelance) ในอุตสาหกรรมสร้างสรรค์ ต่อสถานการณ์แพร่ระบาดของไวรัส Covid-19 ในกรุงเทพมหานคร ผู้ให้ข้อมูลคือกลุ่มผู้ประกอบอาชีพอิสระในอุตสาหกรรมสร้างสรรค์จำนวน 5 คน ประกอบด้วยนักเขียน ช่างภาพ ช่างภาพวิดีโอ กราฟิกดีไซน์เนอร์ด้านสื่อสิ่งพิมพ์ และผู้จัดการโครงการศิลปะร่วมสมัย ส่วนอีกกลุ่มคือเจ้าหน้าที่รัฐ 1 คน (สำนักงานส่งเสริมเศรษฐกิจสร้างสรรค์) และตัวแทนจากกลุ่มสหภาพของผู้ประกอบอาชีพอิสระอีก 2 คน (ภาคีศิลปะร่วมสมัย กอดคอสู้ COVID) โดยการวิจัยนี้เป็นการวิจัยคุณภาพตามแนวคิดปรากฏการณ์วิทยาเชิงพรรณนา ที่ศึกษาประสบการณ์ชีวิตด้วยการค้นหาโดยตรง เก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึกและวิเคราะห์จากข้อมูลเอกสารในช่วงเดือนมกราคม ถึงเดือนพฤษภาคม พ.ศ.2563 ในพื้นที่กรุงเทพมหานคร โดยพบว่าฟรีแลนซ์ในอุตสาหกรรมสร้างสรรค์ได้สะท้อนประสบการณ์ที่เกิดขึ้นในช่วงสถานการณ์แพร่ระบาดของไวรัส Covid-19 รวมทั้ง 3 ด้าน คือด้านเศรษฐกิจ ด้านจิตใจ และด้านสังคม

ด้านเศรษฐกิจ หมายถึงอาชีพและรายได้ พบว่างานในสายงานผลิตสื่อสร้างสรรค์ลดลงเกือบทั้งหมด ซึ่งเป็นผลจากผู้จ้างงานไม่สามารถจัดกิจกรรมใดๆ ที่เกิดการรวมตัวของประชาชนได้ ตามมาตรการการรักษาระยะห่างทางสังคม เช่นเดียวกับการจ้างงานตามแผนงานที่เคยวางไว้ ต้องยุติหรือถูกเลื่อนออกไป การหารายได้ในปัจจุบันต้องเปลี่ยนรูปแบบไปสู่ช่องทางออนไลน์ ซึ่งยังไม่สามารถได้ค่าตอบแทนเพียงพอกับรายจ่ายที่เกิดขึ้น ในบางกรณีได้สูญเสียอาชีพโดยสิ้นเชิง และต้องเปลี่ยนไปทำงานรับจ้างที่ได้อัตราค่าแรงขั้นต่ำต่อวัน ที่ไม่เกี่ยวกับทักษะด้านการสร้างสรรค์ที่มีอยู่เดิม

ด้านจิตใจ เกิดความรู้สึกกังวลและไม่มั่นคงต่อวิชาชีพและความเป็นอยู่ ด้วยเหตุที่ผู้ว่าจ้างและแหล่งทุนซึ่งเป็นที่มาของรายได้ ต่างจัดลำดับความสำคัญของงานสร้างสรรค์ไว้ท้ายสุด ซึ่งไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อนในวิกฤตการณ์ใดๆ ก่อนหน้านี้ รวมทั้งความรู้สึกแปลกแยก ซึ่งเกิดจากการจัดลำดับความสำคัญจากภาครัฐ ที่เห็นชัดจากโครงการ “เราไม่ทิ้งกัน” ที่เยียวยาผู้ได้รับผลกระทบจากการระบาดของไวรัส Covid-19 เป็นเงิน 5,000 บาท ในระยะเวลา 3 เดือน โดยโครงการนี้ไม่มีการระบุฟรีแลนซ์ในอุตสาหกรรมสร้างสรรค์ไว้อย่างชัดเจนในการให้

ความช่วยเหลือ หมายถึงถึงกระบวนการคัดกรองและตรวจสอบคุณสมบัติภายหลังจากนั้น โดยฟรีแลนซ์ในอุตสาหกรรมสื่อสร้างสรรค์ไม่ได้ถูกระบุให้อยู่ในหมวดหมู่ใดๆ ทั้งสิ้นของแรงงานนอกระบบ ก่อให้เกิดคำถามต่อความไม่เข้าใจของภาครัฐต่อการมีอยู่ของกลุ่มอาชีพนี้ ฟรีแลนซ์จำนวนหนึ่งตัดสินใจสละสิทธิ์ความช่วยเหลือเพราะความกดดันที่เกิดขึ้น

ด้านสังคม ในฐานะปัจเจกชนที่เป็นสมาชิกหน่วยหนึ่งของสังคม มีการยืนยันเจตจำนงในการต่อสู้เพื่อก้าวข้ามสถานการณ์ที่ยากลำบากทั้งเศรษฐกิจและสภาวะจิตใจ ด้วยการรวมตัวกันของกลุ่มคนทำงานสร้างสรรค์อิสระ และศิลปินร่วมสมัย ก่อตั้งเป็น “ภาคีศิลปะร่วมสมัย กอดคอสู้ COVID” โดยเบื้องต้นมีการรวบรวมรายชื่อที่ตกหล่นหรือไม่ได้รับการเยียวยาจากโครงการ “เราไม่ทิ้งกัน” เพื่อส่งให้กระทรวงวัฒนธรรม ประสานกับกระทรวงการคลังเพื่อให้ความช่วยเหลือตามกระบวนการ ส่วนในระยะยาว ภาคีนี้จะยกระดับสู่การจดทะเบียนให้ถูกต้องตามกฎหมาย เพื่อทำงานในฐานะ “สภาศิลปะ”

ผลการศึกษาจากการวิจัยนี้จะช่วยสร้างความรู้ความเข้าใจต่อกลุ่มผู้ประกอบการอาชีพอิสระในอุตสาหกรรมสร้างสรรค์ได้มากยิ่งขึ้น สะท้อนถึงปัญหาและข้อจำกัดต่างๆ ของแรงงานนอกระบบในอุตสาหกรรมสร้างสรรค์ รวมถึงเห็นกระบวนการก่อรูปในลักษณะของสภาศิลปะ เพื่อทำหน้าที่ตรวจสอบการทำงานของรัฐ พัฒนาและยกระดับการทำงานสร้างสรรค์ในระยะยาว

คำสำคัญ: ฟรีแลนซ์ในอุตสาหกรรมสร้างสรรค์, โครงการเราไม่ทิ้งกัน, สภาศิลปะ, เจตจำนงเสรี

ที่มาและความสำคัญ

“ผมไม่อยากเสียอาชีพนี้ไปเลย เราเพอร์ฟอร์มตัวเองมาขนาดนี้ พอหมั่นจะหาย คือเล่นหายไปต่อหน้าต่อตา เขาเห็นว่าเราเตรียมตัวมาทั้งชีวิตเลย ศึกษาและพัฒนาตัวเองตลอดเวลาเพื่ออาชีพนี้ แล้ว อ้อ..มันก็จบกับง่าย ๆ แบบนี้เอง”

“ไอ” ให้สัมภาษณ์ผ่านโปรแกรม zoom เกี่ยวกับความรู้สึกเมื่อกองถ่ายภาพยนตร์ต่างประเทศยุติการถ่ายทำ ซึ่งเป็นผลกระทบจากการแพร่ระบาดของไวรัสโคโรนา หรือ Covid-19 ในช่วงต้นปี 2563 ไอเป็นช่างภาพวิดีโอและทีมงานไทยทั้งหมดถูกยกเลิกการจ้างงาน โดยไม่มีความหวังว่าจะได้กลับมาทำอีกครั้งเมื่อใด วิกฤตการณ์ที่เกิดขึ้นส่งผลกระทบต่อไอเช่นเดียวกับผู้ประกอบการอาชีพอิสระ (Freelance) ในอุตสาหกรรมสร้างสรรค์สาขาอื่นๆ ในประเทศไทย ทั้งๆ ที่ผ่านมา แรงงานกลุ่มอุตสาหกรรมสร้างสรรค์ของไทยที่มีจำนวน 826,026

คน สามารถสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจถึง 1.4 ล้านล้านบาท¹ แต่เมื่อเกิดสถานการณ์แพร่ระบาดของ Covid-19 ฟรีแลนซ์ในกลุ่มอาชีพนี้ได้รับผลกระทบอย่างมาก²

อาชีพผู้ประกอบอาชีพอิสระเป็นอาชีพที่มีรูปแบบการทำงานที่มักเกิดขึ้นในระยะสั้นๆ หรือรับจ้างเป็นรายครั้ง ไม่ประจำ และทำงานได้หลากหลายในเวลาเดียวกัน ในสหรัฐอเมริกา เรียกรูปแบบการทำงานนี้ว่า Gig³ Economy (เสาวณี จันทะพงษ์ และ พัชรพร ลีวัฒนไพบูลย์ ,2560) อาจเป็นงานพาร์ทไทม์ (Part-time) หรืองานฟรีแลนซ์ ผู้ที่รับจ้างทำงานดังกล่าวจะเรียกว่า Gig Worker (พิมพ์ริญาญา ช้องเสนาะ, 2561) โดย “อุตสาหกรรมสร้างสรรค์” ของประเทศไทย ตามคำจำกัดความของสำนักงานส่งเสริมเศรษฐกิจสร้างสรรค์ (องค์การมหาชน) ประกอบด้วย 15 สาขา คือ งานฝีมือและหัตถกรรม ดนตรี ศิลปะการแสดง ทักษะศิลป์ ภาพยนตร์ การแพร่ภาพและกระจายเสียง การพิมพ์ ซอฟต์แวร์ การโฆษณา การออกแบบ การให้บริการด้านสถาปัตยกรรม แฟชั่น อาหารไทย การแพทย์แผนไทย และการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

จากประสบการณ์ของผู้วิจัย ที่ทำงานเป็นนักเขียนอิสระมาร่วมสิบปี (พ.ศ. 2555-2563) โดยทำงานรับจ้างในรูปแบบฟรีแลนซ์ให้กับหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน มักจะมีรูปแบบในการจ้างงานได้ทั้งที่มีสัญญาจ้างที่ชัดเจน หรือเป็นสัญญาใจที่เป็นการว่าจ้างจากคนในวงการสื่อที่มีสายสัมพันธ์ใกล้ชิดกัน (Connection) โดยไม่มีสัญญาเป็นลายลักษณ์อักษร รวมทั้งการจ่ายค่าจ้างที่ไม่มีรูปแบบตายตัว อาจเป็นสัญญาจ้างที่ระบุชัดเจนในการแบ่งจ่ายเป็นงวดๆ ในระยะเวลาที่แน่นอน เช่น ทันทีที่เซ็นสัญญาจ้างจะได้รับค่าจ้าง 30% เพื่อดำเนินงาน และจะได้รับอีก 70% ที่เหลือเมื่อส่งมอบงานที่สมบูรณ์ หรือเป็นสัญญาจ้างที่ระบุว่าจ่าย 100% หลังจากผลิตชิ้นงานเสร็จสิ้น แล้วแต่การตกลงกันระหว่างผู้จ้างและฟรีแลนซ์ หรือระเบียบข้อบังคับในการจ้างงานในกรณีของหน่วยงานภาครัฐ

นอกจากนั้นความถี่หรือการหวนกลับมาจ้างงานซ้ำ ยังแปรผันโดยตรงกับการรักษามาตรฐานที่ดีของฟรีแลนซ์แต่ละคน ฟรีแลนซ์ที่มีวินัยและสร้างผลงานตอบโจทย์ลูกค้าได้ดี มีโอกาสมากกว่าในการได้รับการจ้างงานจากลูกค้าประจำโดยไม่ต้องไปนำเสนองาน (Pitching) เพื่อแข่งขันประกวดราคากับลูกค้ารายใหม่ ซึ่งโอกาสในการได้งานไม่แน่นอน เพราะมีตัวแปรทั้งเรื่องของฝีมือ การพิจารณาแฟ้มผลงาน (Portfolio) และงบประมาณที่เสนอเข้าไป ดังนั้นการบริหารจัดการทั้งเวลาและงบประมาณ เพื่อให้อยู่ในจุดคุ้มทุนและเลี้ยงชีพได้ตลอดปี จึงเป็นสิ่งที่กำหนดตายตัวไม่ได้ นอกจากนั้นยังต้องขวนขวายหาความรู้และแนวคิดสร้างสรรค์ใหม่ๆ อยู่เสมอ เพื่อรักษามาตรฐานและขยายช่องทางในการขายผลงาน

¹ สำนักงานส่งเสริมเศรษฐกิจสร้างสรรค์ (องค์การมหาชน), สถิติในปี พ.ศ. 2560

² การสำรวจออนไลน์ผลกระทบด้านเศรษฐกิจ โดยสำนักงานสถิติแห่งชาติ จำนวนตัวอย่าง 27,986 สํารวจระหว่างวันที่ 27 เมษายนถึงวันที่ 18 พฤษภาคม 2563

³ Gig ในภาษาของดนตรีแจ๊ซ หมายถึงการรับงานจรเป็นคราวๆ ไป และมักเป็นงานระยะสั้น, (The Wedding Gig, สตีเฟน คิง /สำนวนแปล ร.จันเสน) รหัสคดี 19, 2547

เหตุการณ์ความไม่แน่นอนของอาชีพฟรีแลนซ์ได้ดำเนินมาถึงวิกฤตการณ์ครั้งใหญ่สืบเนื่องจากสถานการณ์แพร่ระบาดไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ใหม่ (COVID-19) โดยส่งผลกระทบต่อฟรีแลนซ์ในอุตสาหกรรมสร้างสรรค์ในหลายด้าน ทั้งถูกยกเลิกงานในกรณีที่บริษัทที่จ้างฟรีแลนซ์ต้องดึงงานกลับมาให้พนักงานประจำทำ เพื่อให้คุ้มทุนกับเงินเดือนที่บริษัทจ่ายค่าจ้างพนักงานประจำ รวมทั้งงานด้านการสัมภาษณ์ ถ่ายภาพ และงานอีเวนต์หรือเทศกาลที่ทำให้เกิดการรวมตัวของประชาชนต้องระงับทั้งหมด ตามมาตรการการรักษาระยะห่างทางสังคม ตามการประกาศใช้พระราชกำหนด (พ.ร.ก.) การบริหารราชการในสถานการณ์ฉุกเฉิน พ.ศ. 2548 เพื่อควบคุมการระบาดของ COVID-19 ที่มีผลตั้งแต่วันที่ 26 มีนาคม 2563⁴

ผลกระทบทั้งด้านสังคมและเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นในวงกว้างจากการแพร่ระบาดของไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ใหม่ 2019 (COVID-19) ได้มีการสำรวจออนไลน์ที่จัดทำโดยสำนักงานสถิติแห่งชาติ ร่วมกับสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย และองค์การทุนเพื่อเด็กแห่งสหประชาชาติ (ยูนิเซฟ ประเทศไทย) ทำการสำรวจออนไลน์สองครั้ง ครั้งแรกเป็นการสำรวจผลกระทบด้านสังคม (จำนวนตัวอย่าง 43,338 สำรวจระหว่างวันที่ 13-27 เมษายน 2563) ครั้งที่สองผลกระทบด้านเศรษฐกิจ (จำนวนตัวอย่าง 27,986 สำรวจระหว่างวันที่ 27 เมษายน ถึงวันที่ 18 พฤษภาคม 2563) โดยผลการสำรวจไม่รวมผู้ตอบที่เป็นข้าราชการและพนักงานของรัฐ⁵

พบว่าผู้ตอบแบบสอบถามร้อยละ 73.2 มีรายได้ลดลงหลังเกิดการระบาด โดยในจำนวนนี้ร้อยละ 39.9 มีรายได้ลดลงมากกว่าครึ่งหนึ่ง และร้อยละ 17.9 ของแรงงานหรือกว่า 6 ล้านคน ที่เคยมีงานทำก่อนการระบาด ประสบภาวะตกงานมากที่สุด คนในกลุ่มนี้คือแรงงานรับจ้างทั่วไปหรือที่ทำงานแบบไม่ประจำ นอกจากนี้ ยังพบว่าร้อยละ 49 ของผู้ตอบแบบสอบถามเกิดความวิตกกังวลอย่างกว้างขวางและรุนแรง และส่งผลกระทบต่อการดำเนินชีวิตอย่างมาก (สมชัย จิตสุชน, 28 พ.ค. 2563)

ความเดือดร้อนที่เกิดขึ้นจากการแพร่ระบาดของไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ใหม่ (COVID-19) ทำให้ประชาชนที่เข้าข่ายผู้ได้รับผลกระทบตามคำจำกัดความของกระทรวงการคลัง คือแรงงานลูกจ้างชั่วคราว อาชีพอิสระที่ไม่อยู่ในระบบประกันสังคม ที่ได้รับผลกระทบจาก Covid-19⁶ กลุ่มคนเหล่านี้ได้เข้าไปลงทะเบียนเพื่อขอรับสิทธิในมาตรการช่วยเหลือจากภาครัฐในโครงการ “เราไม่ทิ้งกัน” ของกระทรวงการคลังเป็นจำนวนมาก โดยพบว่าตั้งแต่วันที่ 28 มีนาคม - 2 เมษายน 2563 มีผู้ขอรับสิทธิรวมทั้งสิ้น 23.4 ล้านราย (สำนักข่าวออนไลน์ The Standard, 3 เมษายน 2563) เพื่อเข้าสู่มาตรการเยียวยาด้วยการสนับสนุนเงิน 5,000 บาท เป็นเวลา

⁴ ประกาศสถานการณ์ฉุกเฉินในทุกเขตท้องที่ทั่วราชอาณาจักรตั้งแต่วันที่ 26 มี.ค.2563 และต่อมาได้ขยายระยะเวลาการบังคับใช้ประกาศสถานการณ์ฉุกเฉินดังกล่าวออกไปจนถึงวันที่ 31 พ.ค.2563

⁵ เว็บไซต์สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย, 28 พฤษภาคม 2563

⁶ เว็บไซต์ เราไม่ทิ้งกัน.com, สำนักงานเศรษฐกิจการคลัง

3 เดือน โดยกลุ่มฟรีแลนซ์ในอุตสาหกรรมสื่อสร้างสรรค์ที่อยู่นอกระบบประกันสังคม เป็นอีกกลุ่มวิชาชีพหนึ่งที่ได้รับผลกระทบจากวิกฤตการณ์นี้โดยตรง

ปัญหาที่เกิดขึ้นจากโครงการเราไม่ทิ้งกัน คือยังมีผู้ขอรับสิทธิ์ยังไม่ได้รับเงินหรือติดขัดในขั้นตอนต่างๆ ในการลงทะเบียน โดยพบว่าประชาชนบางส่วนได้รับเงินแล้ว บางส่วนโดนตัดสิทธิ์ และบางส่วนขึ้นสถานะ “อยู่ระหว่างการตรวจสอบ” เพื่อทำการขอทบทวนสิทธิ์ในระยะถัดไป โดยกระทรวงการคลังได้ชี้แจงว่าการตรวจสอบและคัดกรองผู้ลงทะเบียนแต่ละคน จะใช้ระยะเวลาไม่น้อยไม่เท่ากันขึ้นอยู่กับความสมบูรณ์ถูกต้องของข้อมูลตามบัตรประชาชนของผู้ลงทะเบียน การประกอบอาชีพที่ผู้ลงทะเบียนได้ระบุ ซึ่งต้องนำไปตรวจสอบข้อมูลกับฐานข้อมูลของหน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้องด้วย⁷

จากการเก็บข้อมูลช่วงปลายเดือนพฤษภาคม 2563 พบว่าในเว็บไซต์ เราไม่ทิ้งกัน.com ได้ประกาศว่ามีผู้ผ่านเกณฑ์ 15 ล้านราย ผู้ที่ไม่ได้รับสิทธิ์ 7 ล้านราย และผู้ที่อยู่ระหว่างการดำเนินการทบทวนสิทธิ์ 2.4 แสนราย ฟรีแลนซ์ในอุตสาหกรรมสร้างสรรค์เป็นกลุ่มอาชีพที่ได้รับผลกระทบจากความล่าช้านี้ด้วยเช่นกัน นอกจากนี้ ยังพบว่า แม้ว่าสำนักงานส่งเสริมเศรษฐกิจสร้างสรรค์ (องค์การมหาชน) จะจัดกลุ่มให้กับอาชีพในอุตสาหกรรมสร้างสรรค์อย่างชัดเจน แต่สิ่งที่เกิดขึ้นกับกลุ่มอาชีพอิสระในสายผลิตสื่อสร้างสรรค์ ในการลงทะเบียนเพื่อรับสิทธิ์เงินเยียวยา 5,000 บาท ในโครงการ “เราไม่ทิ้งกัน” ของกระทรวงการคลัง กลับพบว่าอาชีพของคนกลุ่มนี้ไม่สามารถระบุลงไปได้อย่างชัดเจนว่าจัดอยู่ในหมวดหมู่ใด ซึ่งส่งผลกระทบต่อทั้งสิทธิ์ที่จะรับการพิจารณาเงินเยียวยา และประสบการณ์ด้านจิตใจที่รู้สึกโดดเดี่ยวแปลกแยกในฐานะพลเมือง

จากวิกฤตการณ์ที่เปรียบเสมือนเป็นตัวทำลายล้างหลัก (Major Disruption) ที่กระทบทุกส่วนของสังคม ยิ่งกว่าดิสรัปชัน (Disruption) ที่เกิดจากเทคโนโลยีหรือแบบจำลองธุรกิจใหม่ๆ ซึ่งเคยเกิดขึ้นกับฟรีแลนซ์ในอุตสาหกรรมสร้างสรรค์ตลอดหลายทศวรรษที่ผ่านมา จึงเกิดเป็นคำถามในการวิจัยว่ากลุ่มวิชาชีพนี้มีประสบการณ์อย่างไรต่อสถานการณ์ที่เกิดขึ้น ทั้งมิติทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และอารมณ์ความรู้สึก รวมทั้งแนวทางในการปรับตัวและดำรงความหวัง ทั้งในฐานะพลเมืองหน่วยหนึ่งของสังคมและปัจเจกบุคคลที่มีเจตจำนงเสรี ด้วยความหวังว่าเรื่องเล่าจากประสบการณ์นี้ จะมีแง่มุมที่เป็นประโยชน์ต่อภาครัฐที่ทำงานเกี่ยวข้องกับอุตสาหกรรมสร้างสรรค์ ทั้งการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าและการวางนโยบายให้เท่าทันกับกระบวนทัศน์ใหม่ของโลกในระยะยาว

วัตถุประสงค์ในการวิจัย

เพื่อบรรยายประสบการณ์ของฟรีแลนซ์ในอุตสาหกรรมสร้างสรรค์ต่อสถานการณ์แพร่ระบาดของไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ใหม่ (COVID-19) ที่เกิดขึ้นใน 3 ด้าน ประกอบด้วย

⁷ ศูนย์บริการข้อมูลภาครัฐเพื่อประชาชน กระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม

- ด้านเศรษฐกิจ ในเรื่องของอาชีพและรายได้ การปรับตัวเพื่อความอยู่รอดทางเศรษฐกิจ
- ด้านจิตใจ ทั้งอารมณ์ความรู้สึกที่เกิดขึ้นในระดับปัจเจก และผลพวงที่เกิดขึ้นจากนโยบายของภาครัฐ
- ด้านสังคม การต่อรองและไม่ยอมจำนน ในฐานะปัจเจกบุคคลที่เป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างสังคม

แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดและความหมายของ “ผู้ประกอบการอาชีพอิสระ” หมายถึง บุคคลที่ทำงานหรือให้บริการในโครงการที่ผูกพันระยะยาว หรือระยะสั้นโดยขึ้นอยู่กับค่าตอบแทนที่ได้ตกลงกับผู้จ้างงานไว้ โดยผู้ประกอบการอาชีพอิสระนั้นจะเป็นผู้ที่รับรายได้จากการทำงานรวมถึงความเสี่ยงทั้งหมดที่จะเกิดขึ้นจากการทำงานของตนเองและแน่นอนว่าต้องรับความเสี่ยงทางด้านเศรษฐกิจสูงอีกด้วย (Burke, 2012, อ้างใน พิราภรณ์ มาลาโรจน์และคณะ, 2560)

แนวคิดเกี่ยวกับ “เศรษฐกิจสร้างสรรค์” ตามคำจำกัดความของสำนักงานส่งเสริมเศรษฐกิจสร้างสรรค์ (องค์การมหาชน) คือ การพัฒนาระบบเศรษฐกิจโดยใช้ความคิดสร้างสรรค์บนฐานขององค์ความรู้ ทรัพย์สินทางปัญญา และการศึกษาวิจัยซึ่งเชื่อมโยงกับวัฒนธรรม พื้นฐานทางประวัติศาสตร์การสั่งสมความรู้ของสังคม เทคโนโลยีและนวัตกรรม เพื่อใช้ในการพัฒนาธุรกิจ การผลิตสินค้าและบริการในรูปแบบใหม่ซึ่งสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจหรือคุณค่าทางสังคม

อุตสาหกรรมสร้างสรรค์ประกอบด้วยกลุ่มอาชีพที่ใช้ความรู้ และความคิดสร้างสรรค์ ในการผลิตสินค้าและบริการ ซึ่งในปัจจุบัน ประเทศต่างๆ หันมาให้ความสำคัญในการผลักดันอุตสาหกรรมสร้างสรรค์ เพื่อพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ อันเนื่องมาจากการแข่งขันทางเศรษฐกิจบนเวทีโลกที่เพิ่มสูงขึ้น ถึงแม้ว่าแนวคิดการพัฒนาอุตสาหกรรมสร้างสรรค์จะขึ้นอยู่กับมุมมองการวางนโยบายของรัฐบาลแต่ละประเทศ แต่ก็มีจุดร่วมที่สำคัญในการพัฒนาที่เหมือนกัน นั่นคือการพัฒนาประชากรให้เป็นบุคลากรที่มีความรู้ และความคิดสร้างสรรค์ เพื่อที่จะผลิตสินค้าและบริการที่สามารถพัฒนาเศรษฐกิจของชาติให้เจริญเติบโต (The United Nations, 2010, อ้างใน โกษม โกยทอง, 2557)

แนวคิดเกี่ยวกับความรู้สึกแปลกแยก (Alienation) ตามที่ เมลวิน ซีแมน (Melvin Seeman) ได้เคยให้คำจำกัดความของความรู้สึกนี้ไว้ในหนังสือ On The Meaning of Alienation ว่าหมายถึงความไร้อำนาจ ไร้ความหมาย ไร้มาตรฐาน ความโดดเดี่ยว และความรู้สึกห่างเหินจากตนเอง ซึ่งเกิดจากการที่มนุษย์ถูกให้ความหมาย หรือทำให้เป็นบางสิ่งทีน้อยไปกว่าการที่เขาควรจะเป็น ความรู้สึกไม่มั่นคงและไม่เป็นไปตามความคาดหวังของสังคมนอกจากนั้น ความแปลกแยกยังหมายถึงรวมถึงการขาดความภูมิใจและความพึงพอใจในการทำงาน (เมลวิน ซีแมน, ค.ศ.1959)

ทฤษฎีด้านเศรษฐศาสตร์การเมืองของอันโตนิโอ กรัมสซี (Antonio Gramsci) ในการอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างโครงสร้าง (Structure) กับ ปัจเจกบุคคล/มนุษย์ผู้กระทำการ (Human agency) ว่ามนุษย์มีศักยภาพที่จะดิ้นรน/ต่อรอง/ดัดแปลง ต่อต้านกับพลังหรือการกำกับของกรอบโครงสร้างเสมอ โดยเฉพาะบุคคลที่มีเจตจำนงเสรี (Free will) รวมทั้งแนวคิดเรื่อง “สภาคนงาน” (Workers’ councils) ซึ่งเป็นรูปแบบโครงสร้างอำนาจใหม่ ที่เกิดขึ้นท่ามกลางขีตจำกัดขององค์กรสังคมนิยมที่อยู่เดิม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง กรัมสซีเห็นว่า วิธีการทำงานของสภาคนงานไม่ใช่การเข้าไปยึดเพื่อเอาชนะอำนาจรัฐเดิม หากแต่อาศัยกระบวนการทำงานแบบเป็นกระบวนการ ที่จะค่อยๆ สร้างโครงข่ายของสถาบันกรรมมาซีฟขึ้นมา (กาญจนา แก้วเทพ และ สมสุข หินวิมาน, 2551)

วิธีดำเนินการวิจัย

เป็นการใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบปรากฏการณ์วิทยา ที่มาจากประสบการณ์ชีวิตของฟรีแลนซ์ในอุตสาหกรรมสร้างสรรค์ ในการเผชิญกับสถานการณ์แพร่ระบาดของไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ใหม่ (COVID-19) ในเขตกรุงเทพมหานคร เพื่อสะท้อนแก่นแท้และประเด็นหลัก (theme) ของปรากฏการณ์นั้น

ผู้ให้ข้อมูล

ผู้วิจัยเลือกผู้ให้ข้อมูลจากกลุ่มบุคคลที่ประกอบอาชีพอิสระในกลุ่มอุตสาหกรรมสร้างสรรค์ โดยเป็นการสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ผู้ให้ข้อมูลหลักพิจารณาคัดเลือกจากบุคคลที่สามารถให้ข้อมูลได้มากที่สุด (information-rich cases) (ทวิศักดิ์ นพเพชร, 2548) โดยใช้เกณฑ์การคัดเลือกจากกลุ่มวิชาชีพที่ทำงานในอุตสาหกรรมสร้างสรรค์ของประเทศไทย^๘ เป็นผู้ประกอบอาชีพอิสระที่ไม่ได้สังกัดบริษัทหรือหน่วยงานใด และเป็นผู้ให้ข้อมูลที่เผชิญกับสถานการณ์แพร่ระบาดของไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ใหม่ (COVID-19) รวมทั้งมีความสะดวกในการได้มาซึ่งข้อมูล

วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

ใช้การสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูลจำนวน 8 คน ในระยะเวลา 2 เดือน ตั้งแต่เดือนเมษายน ถึงเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2563 โดยมีการสัมภาษณ์ซ้ำประมาณ 1-3 ครั้ง จนกว่าจะมีความอิ่มตัวของข้อมูลตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ รวมทั้งความสะดวกของผู้ให้ข้อมูล โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสถานการณ์แพร่ระบาดของไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ใหม่ (COVID-19) รูปแบบการสัมภาษณ์จึงต้องเป็นการสัมภาษณ์ทางโทรศัพท์ และปรับใช้แอปพลิเคชันด้านการสื่อสารต่างๆ ที่เอื้อให้เกิดการปฏิสัมพันธ์กันได้มากที่สุด

^๘ อ้างตามพระราชกฤษฎีกาจัดตั้งสำนักงานส่งเสริมเศรษฐกิจสร้างสรรค์ (องค์การมหาชน) พ.ศ. 2561

โดยทุกครั้งที่เกิดการนัดหมายสัมภาษณ์ ต้องมีการแจ้งวัตถุประสงค์และแนวทางในการสัมภาษณ์แก่ผู้ให้ข้อมูลล่วงหน้า สอบถามวันเวลาที่สะดวกแก่ผู้ให้ข้อมูล รวมทั้งพิจารณาในประเด็นของจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ โดยผู้วิจัยได้ส่งข้อมูลให้กับทั้ง 8 ผู้ให้ข้อมูล ได้ตรวจสอบยืนยันความถูกต้องและตรงกับเนื้อหาที่ผู้ให้ข้อมูลให้สัมภาษณ์ นอกจากนั้นด้วยเหตุผลของความเป็นส่วนตัว (Confidentiality & Privacy) ผู้วิจัยได้ใช้นามสมมติของผู้ให้ข้อมูลในการอภิปรายผลการวิจัยทั้งหมด รวมทั้งไม่ได้เปิดเผยรายชื่อของผู้จ้างงานและผู้เกี่ยวข้องทั้งหมดของผู้ให้ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูล

ระบุแก่นแท้ของปรากฏการณ์ที่ศึกษา ซึ่งได้มาจากข้อมูลการสัมภาษณ์และข้อมูลเอกสาร โดยกระบวนการวิเคราะห์ข้อมูลเกิดจากการคลุกคลีอยู่กับข้อมูลนานจนกระทั่งได้แก่นแท้ที่เกิดจากปรากฏการณ์นั้น และนำเสนอโดยการวิเคราะห์เชิงเนื้อหาจากการสัมภาษณ์และเอกสาร แล้วจัดหมวดหมู่ของข้อความ ตีความ และกำหนดหัวข้อสำคัญเพื่อใช้ในการบรรยายความตามปรากฏการณ์

ผลการศึกษา

จากการเก็บข้อมูลด้วยการรวบรวมเอกสารและสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูลจำนวน 8 คน ประกอบไปด้วยฟรีแลนซ์ในอุตสาหกรรมสร้างสรรค์ 5 คน เจ้าหน้าที่รัฐ 1 คน และตัวแทนสหภาพฟรีแลนซ์ 2 คน ระหว่างเดือนเมษายน ถึงพฤษภาคม พ.ศ.2563 ในพื้นที่กรุงเทพมหานคร ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่เกิดสถานการณ์แพร่ระบาดของไวรัส Covid-19 สรุปผลการศึกษาเกี่ยวกับประสบการณ์ของฟรีแลนซ์ในอุตสาหกรรมสร้างสรรค์ต่อสถานการณ์แพร่ระบาดของไวรัส Covid-19 ได้ 3 ด้าน คือ ด้านเศรษฐกิจ ด้านจิตใจ และด้านสังคม โดยมีรายละเอียดผลการศึกษาดังต่อไปนี้

1. ด้านเศรษฐกิจ

บริบทของสถานการณ์การแพร่ระบาดของไวรัส Covid-19 ในประเทศไทย ได้ถือเอาวันที่ 4 มกราคม 2563 ที่เริ่มคัดกรองผู้โดยสารจากเมืองอู่ฮั่น ประเทศจีน และมีการเปิดศูนย์ปฏิบัติการภาวะฉุกเฉินเพื่อรับมือกับสถานการณ์ดังกล่าว เป็นการปิดกั้นแรกของการรับรู้เกี่ยวกับโรคนี้ จนกระทั่งวันที่ 15 มกราคม 2563 พบผู้ป่วยยืนยันที่เป็นคนไทยรายแรก และเริ่มมีผู้ติดเชื้อเพิ่มมากขึ้น และมีผู้เสียชีวิตรายแรกในประเทศไทย เมื่อวันที่ 1 มีนาคม 2563⁹ จนกระทั่งวันที่ 26 มีนาคม 2563 รัฐบาลประกาศบังคับใช้พระราชกำหนดการบริหารราชการในสถานการณ์ฉุกเฉิน พ.ศ. 2548 ฉบับที่ 1 ให้มีการปิดสถานที่เสี่ยงต่อการแพร่เชื้อ

⁹ กรุงเทพมหานคร, 12 เมษายน 2563

COVID-19 ทุกเขตท้องที่ทั่วราชอาณาจักร¹⁰ จากนั้นราวต้นเดือนเมษายน มีประกาศจากรัฐบาลห้ามประชาชนออกนอกเคหสถานทั่วราชอาณาจักร (Curfew) และสั่งห้ามไม่ให้คนต่างชาติและคนไทยเดินทางเข้าประเทศไทย กระทรวงสาธารณสุขประกาศมาตรการเว้นระยะห่างทางสังคม (Social Distancing) ใน 3 ระดับ คือระดับบุคคล โดยให้เว้นระยะห่างจากผู้อื่น 1-2 เมตร และลดการออกไปนอกบ้านโดยไม่จำเป็น ระดับองค์กร ที่ให้มาตรการเหลื่อมเวลาทำงาน หรือการทำงานที่บ้าน (Work From Home) และระดับชุมชน ให้ลดหรืองดกิจกรรมต่างๆ ในการเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคม¹¹

มาตรการล็อคดาวน์ที่เกิดขึ้นกระทบต่ออุตสาหกรรมสร้างสรรค์โดยตรง เช่น เทศกาลหนังสือกรุงเทพมหานคร ครั้งที่ 3 (Bangkok Book Festival) ที่แต่เดิมต้องจัดขึ้นใน วันที่ 17-19 กรกฎาคม 2563 ที่หอศิลปวัฒนธรรมแห่งกรุงเทพมหานคร มีการประกาศเลื่อนการจัดงานออกไปอย่างไม่มีกำหนด¹² รวมทั้งกิจกรรมการถ่ายทำรายการโทรทัศน์ ภาพยนตร์และวีดิทัศน์ ที่ให้ควบคุมจำนวนผู้ร่วมงานโดยส่วนงานหน้าฉากมีการรวมกลุ่มได้ไม่เกิน 10 คน และทุกแผนกรวมแล้วจำนวนไม่เกิน 50 คน รวมทั้งมาตรการอื่นๆ ในการป้องกันการแพร่ระบาดของโรค โดยอยู่ภายใต้ติดตามและประเมินผลจากส่วนกลางคือศูนย์บริหารสถานการณ์ COVID-19 กระทรวงมหาดไทย กระทรวงวัฒนธรรม และกระทรวงสาธารณสุข¹³

วิกฤตการณ์นี้ ทำให้ฟรีแลนซ์ในอุตสาหกรรมสร้างสรรค์ต้องเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงต่างๆ ทางเศรษฐกิจ ซึ่งหมายรวมทั้งอาชีพและรายได้ที่ขึ้นอยู่กับบริบทของสังคมที่เกิดขึ้น โดยสรุปได้ดังนี้

- การถูกยกเลิกหรือเลื่อนระยะเวลาในการจ้างงานออกไป
- การเปลี่ยนอาชีพเพื่อสร้างรายได้

ผู้ให้ข้อมูลทั้ง 5 คน ที่เป็นฟรีแลนซ์ในอุตสาหกรรมสร้างสรรค์ ต่างเผชิญกับประสบการณ์ด้านเศรษฐกิจในด้านใดด้านหนึ่งตามผลการศึกษาข้างต้น โดยมีบริบทของชีวิตและรูปแบบการทำงานของแต่ละคนเพื่อเป็นข้อมูลในเบื้องต้น ดังนี้

“โอ” ผู้ช่วยกล้อง / ผู้จัดการหาโลเคชั่นถ่ายทำภาพยนตร์

“โอ” วัย 28 ปี ทำงานในแวดวงภาพยนตร์และโฆษณา โดยเริ่มต้นจากการเป็นผู้ช่วยช่างภาพ หนึ่งงานภาพนิ่งและวิดีโอในสายงานโฆษณา เขาทำงานประจำอยู่ร่วมปีกว่า ก่อนจะ

¹⁰ คำสั่งนายกรัฐมนตรี ที่ 5/2563 เรื่อง การจัดตั้งหน่วยงานพิเศษเพื่อปฏิบัติหน้าที่ตามพระราชกำหนด การบริหารราชการในสถานการณ์ฉุกเฉิน พ.ศ. 2548, เว็บไซต์ราชกิจจานุเบกษา, 25 มีนาคม 2563

¹¹ ศูนย์สื่อสารสาธารณะ กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข, 4 เมษายน 2563

¹² Facebook Bangkok Book Festival, 29 เมษายน 2563

¹³ คู่มือการปฏิบัติตามมาตรการผ่อนปรนกิจการและกิจกรรมเพื่อป้องกันการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 สำหรับประเภทกิจการและกิจกรรม กลุ่มที่ 2 (สีเขียว) กิจกรรมด้านเศรษฐกิจและการดำเนินชีวิตการถ่ายทำรายการโทรทัศน์ภาพยนตร์และวีดิทัศน์, พ.ศ. 2563

ออกมาทำงานเป็นผู้ช่วยกล้องอิสระในกองถ่ายภาพยนตร์ต่างประเทศ รวมทั้งรับงานในการหาโลเคชัน (location scout) ระยะเวลา 8 ปี ตั้งแต่เรียนจบมาทางด้านเทคโนโลยีการถ่ายภาพและภาพยนตร์ โอพยายามฝึกฝนตัวเองในทุกๆ ด้าน เพื่อสร้างโอกาสและความก้าวหน้าในการทำงาน การได้ทำงานในกองถ่ายภาพยนตร์จากต่างประเทศ ยิ่งทำให้เขาต้องขวนขวายหาทักษะอื่นๆ เพิ่มเติม ทั้งการฝึกฝนภาษาอังกฤษ การเรียนรู้เทคโนโลยีเกี่ยวกับกล้องและเครื่องมือต่างๆ ที่มีความเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ รวมทั้งวัฒนธรรมการทำงานที่แตกต่างออกไปจากกองถ่ายภาพยนตร์ไทย

“ริว” ช่างภาพ / นักเขียน

ในวัย 47 ปี “ริว” มองเห็นความเปลี่ยนแปลงของสื่อสิ่งพิมพ์ทั้งยุครุ่งโรจน์และซบเซาราวปี 2538 เขาเริ่มต้นด้วยการเป็นช่างภาพนิตยสารแนวไลฟ์สไตล์ จากนั้นตั้งแต่ปี 2543-2550 จึงมุ่งสู่วิชาชีพช่างภาพสายข่าว (Photojournalism) ที่มีประสบการณ์ทั้งในและต่างประเทศ โดยเขาให้คำจำกัดความของ Photojournalism ว่าเป็นการรายงานและเป็นประจักษ์พยานต่อความเป็นจริงที่เกิดขึ้น รวมทั้งตั้งคำถามเกี่ยวกับเรื่องราวต่างๆ ด้วยภาพ

นอกจากการถ่ายภาพที่เป็นงานประจำแล้ว ริวยังแสดงนิทรรศการผลงานของเขาอย่างสม่ำเสมอ และมีหนังสือภาพถ่ายขาวดำที่มีเอกลักษณ์เป็นของตัวเอง ตีพิมพ์ออกมาแล้วถึง 3 เล่ม สื่อมวลชนที่สัมภาษณ์ริวมักเรียกเขาว่าศิลปินมากกว่าช่างภาพ เมื่อมีแนวทางในวิชาชีพที่ชัดเจนแล้ว ริวเลือกที่จะเป็นช่างภาพอิสระมาตั้งแต่ปี 2551 โดยเขาและภรรยาได้เปิดบริษัทที่รับทั้งงานถ่ายภาพ และทำผลิตภัณฑ์ตกแต่งบ้านที่พิมพ์จากผลงานภาพถ่ายของตนเองไปด้วย โดยเปิดสตูดิโอถ่ายภาพที่จังหวัดจันทบุรีซึ่งเป็นบ้านเกิดของภรรยา

“ไทม์” ผู้จัดการโครงการศิลปะร่วมสมัย / ผู้ก่อตั้งเครือข่ายประยูรเพื่อศิลปะ

“ไทม์” วัย 36 ปี อธิบายถึงวิชาชีพอิสระของเขาว่าเป็น Independent art manager หรือการทำงานอิสระเกี่ยวกับการบริหารจัดการโครงการศิลปะต่างๆ รูปแบบของงานที่เขาทำแบ่งเป็น 2 ประเภท ประเภทแรกเป็นงานภายใต้เครือข่าย “ประยูรเพื่อศิลปะ” ที่เขาริเริ่มสร้างสรรค์ขึ้นเองในขอบเขตของงานศิลปะร่วมสมัยที่สนใจ กระบวนการในการบริหารจัดการโครงการศิลปะที่ริเริ่มขึ้น หมายรวมถึงการจัดการจัดหาเงินทุน ทีมงาน และศิลปินที่เกี่ยวข้องกับโครงการด้วยตัวเอง

เป้าหมายของประยูรเพื่อศิลปะ คือการสร้างเครือข่ายของคนที่สนใจเรื่องศิลปะให้มาทำงานด้วยกัน ทั้งคนทั่วไปที่ไม่ได้ทำงานศิลปะหรือตัวศิลปินเอง เพื่อนำไปสู่การเชื่อมโยงระหว่างศิลปะกับบริบททางสังคม ส่วนงานอีกรูปแบบหนึ่งคือโครงการศิลปะจากสถาบันหรือองค์กรทางศิลปะจากต่างประเทศ ที่ติดต่อกับไทม์โดยตรงเพื่อให้รับบริหารจัดการโครงการด้านศิลปะ เช่น งานวิจัยเกี่ยวกับบริบทของชุมชนคนทำงานศิลปะในเมืองไทย หรืองานในลักษณะ

ของการเชิญไปเป็นศิลปินในพำนัก (Artist Residency) ที่ประเทศนั้นๆ รวมทั้งการรับเชิญให้เข้าร่วมการบรรยายในเทศกาลทางศิลปะในต่างประเทศ

“ทศ” กราฟิกริดิไซน์เนอร์ / นักออกแบบภาพประกอบสำหรับสิ่งพิมพ์

“ทศ” ทำงานเป็นกราฟิกริดิไซน์เนอร์อิสระด้านการออกแบบสิ่งพิมพ์มาสิบกว่าปีแล้ว ปัจจุบันเขาอายุ 41 ปี และยืนยันว่าอาชีพนี้สามารถเลี้ยงตัวเองได้ตามสมควร นอกจากนั้นหากบริหารจัดการรายรับรายจ่ายให้ดี รายได้ยังเพียงพอในการให้รางวัลชีวิตด้วยการเดินทางไปท่องเที่ยวทั้งในและต่างประเทศ ทั้งนี้ต้องไม่มีภาระด้านค่าใช้จ่ายอื่นๆ เช่นการผ่อนบ้าน รถ หรือรายจ่ายประจำอื่นๆ ที่สูงมาก เขาค่อนข้างใช้ชีวิตอย่างมีวินัย มีฐานลูกค้าประจำที่เวียนมาจ้างงานอยู่สองสามราย และพยายามรักษามาตรฐานในการทำงานให้มีคุณภาพอยู่เสมอ รวมทั้งมองหาช่องทางในการพัฒนาฝีมือการออกแบบไปสู่แพลตฟอร์มออนไลน์

“ปอ” นักเขียน / แอดมินเพจ / บล็อกเกอร์

“ปอ” อายุ 26 ปี ทำงานประจำด้านการผลิตเนื้อหาและโฆษณาด้านสื่อดิจิทัลมาสองสามแห่ง ก่อนจะลาออกเพื่อมาทำงานอิสระ (Freelance) เต็มตัวเมื่อปลายปี 2561 งานที่สร้างรายได้หลักคือการเป็นแอดมินเพจ (Admin Facebook Fanpage) และเขียนรีวิวแนะนำภาพยนตร์กระแสแรงในบล็อก (blog) ของนิตยสารออนไลน์ เธอมีโครงการจะผลิตสมุดและเครื่องเขียนที่เป็นงานดีไซน์ของตัวเอง ซึ่งแรงบันดาลใจมาจากกระแสความนิยมเกาหลี (Korean Wave) และกำลังพยายามสร้างรายได้เสริมด้วยการเป็นบาร์ISTAฝึกหัดที่ร้านกาแฟย่านสุขุมวิท แต่รายได้หลักของปอมาจากงานแอดมินเพจเป็นหลัก

ผู้ให้ข้อมูลทั้ง 5 คน มีประสบการณ์ที่เผชิญกับความผันผวนด้านเศรษฐกิจที่เป็นผลสืบเนื่องจากสถานการณ์แพร่ระบาดของไวรัส Covid-19 ในการถูกยกเลิกการจ้างงานหรือเลื่อนระยะเวลาการจ้างงานออกไป โดยมีทั้งคุณลักษณะที่เชื่อมโยงและแตกต่าง โดยมีรายละเอียดของการถูกยกเลิกงาน ดังนี้

การถูกยกเลิกงานหรือเลื่อนระยะเวลาในการจ้างงานออกไป

โอ: กองถ่ายภาพยนตร์ยุติการทำงานในประเทศไทย

ตั้งแต่ต้นปี 2563 โอรับงานให้กองถ่ายภาพยนตร์จากอินเดีย ตามแผนงานที่วางไว้จะปิดกองราวกลางเดือนมีนาคม แต่เมื่อเกิดวิกฤตการณ์การแพร่ระบาดของ Covid-19 ทำให้ต้องปรับแผนการทำงานทันที โดยในช่วงแรกยังคงถ่ายทำกันต่อไปก่อน เพราะกองถ่ายมีโลเคชั่นทั้งในประเทศไทยและประเทศอิตาลี ประเมินแล้วสถานการณ์ในไทยยังไม่รุนแรงเท่าใน

อิตาลี¹⁴ แต่ระหว่างที่หาโลเคชันเพื่อถ่ายทำอยู่นั้น ได้มีการประกาศจากรัฐบาลให้ยุติการถ่ายภาพยนตร์ทั้งหมด เพื่อป้องกันการแพร่ระบาดของไวรัส Covid-19 กองถ่ายภาพยนตร์อินเดียจึงยกกองกลับประเทศไปในปลายเดือนมีนาคม

ปอ: การจ้างงานฟรีแลนซ์ไม่ใช่ตัวเลือกหลัก

งานแอดมินเพจที่คาดการณ์ว่าน่าจะทำได้ทำไปจนถึงเดือนตุลาคมของปอถูกยกเลิกกระทันหัน เพราะบริษัทเอเจนซีที่เป็นผู้จ้างงานเธอ แจ้งว่าได้รับผลกระทบจากสถานการณ์แพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา (Covid-19) ลูกค้าหลายรายยกเลิกงาน ทำให้พนักงานประจำของบริษัทมีภาระงานลดลง ดังนั้น งานที่เคยจ้างฟรีแลนซ์จึงต้องดึงกลับมาให้พนักงานประจำทำ เพื่อให้คุ้มทุนกับเงินเดือนที่บริษัทจ่ายค่าจ้าง รวมทั้งงานบาร์ิสต้าที่เพิ่งเริ่มทำต้องยุติลง เพราะร้านกาแฟต้องปิดให้บริการจากการประกาศใช้พระราชกำหนด (พ.ร.ก.) การบริหารราชการในสถานการณ์ฉุกเฉิน พ.ศ. 2548 เพื่อควบคุมการระบาดของ Covid-19 ที่มีผลตั้งแต่วันที่ 26 มีนาคม 2563

ริว: อีเวนต์ยกเลิก งานถูกระงับ

ถูกยกเลิกงานที่เกี่ยวข้องกับการชุมนุมของผู้คน ซึ่งต้องถูกระงับไปเพราะผลกระทบจาก Covid-19 เป็นโครงการผลิตรายการโทรทัศน์ให้กับงานเทศกาลหนังสือกรุงเทพมหานคร ครั้งที่ 3 (Bangkok Book Festival) ที่เลื่อนออกไปแบบไม่มีกำหนด โดยตามแผนงานเดิมจะจัดงานในเดือนกรกฎาคม หากไม่เกิดโรคระบาดจนส่งผลกระทบต่องาน ริวต้องนัดสัมภาษณ์ตั้งแต่เดือนมีนาคม เพื่อที่จะใช้คลิปเหล่านั้นในเดือนเมษายน เช่นเดียวกับโครงการสารคดีภาพเคลื่อนไหวอื่นๆ ที่ริวได้พยายามเตรียมการเพื่อเข้าไปนำเสนอยังบริษัทต่างๆ และเครือข่ายที่เคยทำงานด้วยกัน โครงการทั้งหมดต้องชะงักลงเพราะสถานการณ์แพร่ระบาดของไวรัส Covid-19 ที่ยังไม่รู้ว่าจะมีจุดสิ้นสุดลงเมื่อใด

ทศ: ผู้จ้างงานได้รับผลกระทบ ส่งผลโดยตรงถึงฟรีแลนซ์

“งานหายไปเกือบ 70-80% คือสถานการณ์งานของฟรีแลนซ์อาจไม่แน่นอนมาโดยตลอดอยู่แล้ว แต่คราวนี้มันหนักตรงที่ลูกค้าของเราได้รับผลกระทบจากเรื่องนี้โดยตรง เพราะฉะนั้นเลยกระทบมาถึงเราด้วย”

¹⁴ ยุโรปเป็นศูนย์กลางการแพร่ระบาดอยู่ โดยอิตาลีมียอดผู้เสียชีวิตมากที่สุดที่ 6,077 ราย, สำนักข่าว BBC Thai, 24 มี.ค. 2563

ทศ ยกตัวอย่างเหตุการณ์ผลกระทบที่เกิดขึ้นว่า ลูกค้าที่ต้องการให้ออกแบบฉลากผลิตภัณฑ์ รวมทั้งงานออกแบบสิ่งพิมพ์ต่างๆ ล้วนเกิดการชะงักงันไปหมด เพราะลูกค้าไม่สามารถดำเนินกิจกรรมทางการตลาดใดๆ ได้ ในสถานการณ์ลือคาวาน์ที่เกิดขึ้น ถึงจ้างงานให้ดีไซน์ต่อไปจนเสร็จสิ้น ไฟล์งานเหล่านั้นย่อมถูกนำไปเก็บไว้โดยไม่รู้ระยะเวลาที่แน่นอนในการใช้งาน ทศอธิบายในลักษณะของความเข้าใจถึงสถานการณ์อันลำบากของลูกค้า เขาคาดการณ์ต่อเนืองไปถึงวิธีการแก้ปัญหาของลูกค้า ว่าบางรายอาจต้องดิ้นรนเพื่อหาช่องทางจำหน่ายออนไลน์ หรือในกรณีของการดีไซน์โปสเตอร์สำหรับงานคอนเสิร์ต ยิ่งแทบไม่เห็นโอกาสว่าจะได้ใช้เมื่อใด เพราะกิจกรรมในธุรกิจบันเทิงต่างถูกเลื่อนออกไปอย่างไรกำหนด

ไหม้: สถานที่จัดงานศิลปะถูกยกเลิก อุปสรรคในการหาทุนสนับสนุน

เมื่อไวรัส Covid-19 เริ่มระบาดเป็นวงกว้าง โครงการด้านศิลปะทุกประเภทที่ไหม้ดำเนินการอยู่ได้รับผลกระทบโดยตรง เริ่มจากโครงการศิลปะด้าน Performing art ที่มีการเชิญศิลปินญี่ปุ่นให้มาทำงานร่วมกับนักวิจัยของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โดยแนวคิดในการสร้างสรรค์งานของศิลปิน คือการเปลี่ยนพื้นที่และอาคารที่อยู่อาศัยให้เป็นส่วนหนึ่งของพื้นที่โรงละคร โดยจะใช้สถานที่ของมหาวิทยาลัยแห่งหนึ่ง แต่เมื่อเกิดโรคระบาดทำให้มหาวิทยาลัยไม่สะดวกในการจัดกิจกรรม

“ไหนๆ ศิลปินเดินทางมาแล้ว คือเรื่องค่าใช้จ่ายที่เกิดขึ้นมันเล็กน้อย แต่ความน่าเสียดายคือ ศิลปินไม่ได้สร้างงานใดๆ ออกมา เราเลยวิ่งหาพื้นที่ใหม่ที่เขายังโอเคกับการมีอีเวนท์ และพอจะรับได้กับความเสี่ยงที่จะเกิด กว่าจะทำที่ได้ คนที่เป็นโปรดิวเซอร์เครียดมาก กินนอนไม่ได้ไปหลายวันกว่าจะได้สถานที่ลงตัว จากนั้นยังต้องรับมือกับความกังวลของเจ้าของสถานที่อีก เพราะก่อนหน้านี้มีข่าวว่า Covid-19 ระบาดหนักที่ญี่ปุ่น แล้วทีมเราคือศิลปินญี่ปุ่นหมดเลย บัตรก็ขายไม่ได้ เลยเปิดให้ดูฟรี งานจึงไม่ได้เป็นไปตามศักยภาพที่ควรจะเป็น”

แต่เรื่องที่กระทบมากที่สุดคือ เรื่องของทุนสนับสนุน ตามที่ไหม้อธิบายว่าโดยธรรมชาติของโครงการศิลปะวัฒนธรรมในเอเชียที่ดำเนินงานผ่านมา มักจะเป็นทุนที่ไม่ให้เงินสนับสนุนทั้งหมด 100% โดยผู้รับทุนต้องหาทุนสนับสนุนจากแหล่งอื่นไปด้วย หรืออาจจะต้องใช้เงินทุนของตัวเองในการทำงาน เมื่อเกิดวิกฤตการณ์แพร่ระบาดของไวรัส Covid-19 จึงแทบเป็นไปได้เลยในการหาแหล่งทุน

“เราไม่รู้จะคุยกับใคร ทุกคนเดือดร้อนกันหมด ไม่ได้โฟกัสเรื่องอื่นนอกจากแก้ปัญหาเฉพาะหน้าของตัวเอง เลยกลายเป็นว่างบประมาณมีปัญหา งานมีปัญหา ยังไม่รู้จะทำยังไงต่อไป”

การเปลี่ยนอาชีพเพื่อสร้างรายได้

โอ: เปลี่ยนไปทำอาชีพที่ไม่ได้อยู่ในอุตสาหกรรมสร้างสรรค์

“ผมไม่มีรายได้ทางอื่นแล้ว เพราะเราทำได้แต่อาชีพนี้”

โอสะท้อนถึงสิ่งที่เกิดขึ้นภายหลังจากนั้น ในระยะแรกเขายังพอมีรายได้จากค่าจ้าง บางส่วนที่ได้รับมาก่อนภาพยนตร์จะยกกอง แต่เงินจำนวนนั้นค่อยๆ ร่อยหรอลงไป โอซึ่งเป็นหัวหน้าครอบครัวที่มีลูกเล็กสองคนเริ่มต้องประเมินสถานการณ์ เขาไม่แน่ใจอีกต่อไปว่าจะใช้ระยะเวลาเพียง 3 เดือน เพื่อให้เหตุการณ์คลี่คลายแล้วจะกลับไปทำงานและหารายได้เลี้ยงดูครอบครัวได้ดั้งเดิม โอและภรรยาหันหน้าปรึกษากันเพื่อหาทางออกเท่าที่จะทำได้ เพราะทั้งค่าใช้จ่ายในบ้านและค่าเทอมลูกเริ่มทับถมเข้ามาเรื่อยๆ

ทางออกแรกพวกเขาคิดจะกลับไปทำสวนในที่ดินต่างจังหวัดของภรรยา แต่เมื่อประเมินทักษะของตัวเองและสถานการณ์ภัยแล้งที่ส่งผลมาตั้งแต่ปี 2562 ทำให้ทางเลือกนี้เป็นไปไม่ได้ยาก ในที่สุดโอจึงพิจารณาจากสิ่งที่เขาเชื่อมั่นคือมอเตอร์ไซค์คู่ชีพ เขาตัดสินใจทำอาชีพรับจ้างบริการรับส่งด้วยมอเตอร์ไซค์ (Grab Bike) มาตั้งแต่ต้นเมษายน

“สิ่งที่สะดวกที่สุดคือเรามีมอเตอร์ไซค์ ก็ทำเดลิเวอรี่ไปก่อน อย่างน้อยมีค่าข้าว ค่าน้ำ ค่านมให้ลูกคนเล็ก ผมทำงานได้ทุกอย่างแหละ ถ้าจะให้ทำงานที่ได้ค่าจ้างวันละ 300 หรือ 500 มันทาได้อยู่แล้ว แต่ในช่วงเวลานั้นจะมีอาชีพไหนนอกจากอาชีพหลักของผม ที่จะหาวันละ 3,000 บาท มันไม่มีแล้ว”

ริว : ปรับตัวเพื่อทำงานบนแพลตฟอร์มออนไลน์

ริวจะพยายามกระจายความเสี่ยงทางรายได้ออกไปในหลายรูปแบบ และพัฒนาวิชาชีพหลักคือการถ่ายภาพให้สร้างสรรค์อยู่เสมอ แต่การเปลี่ยนแปลงแบบฉับพลันที่ด้วยดิจิทัล (Digital Disruption) ที่ทำให้สื่อเก่าเกือบทั้งหมดย้ายสู่สื่อใหม่บนอินเทอร์เน็ต ทำให้เขาต้องเพิ่มทักษะอื่นๆ ควบคู่ไปด้วยตลอดเวลา ไม่ว่าจะเป็นการผันตัวสู่การเป็นคอลัมนิสต์สำหรับนิตยสารออนไลน์ที่ควบสองตำแหน่งทั้งช่างภาพและนักเขียน และยังคงปรับตัวเรื่อยมาเพื่อให้ทันกับมัลติมีเดียในโลกของสื่อใหม่ ด้วยการเริ่มต้นสร้างผลงานภาพเคลื่อนไหว (Videos essay) เมื่อกลางปี 2562 แต่ยังไม่ทันได้ดูผลลัพธ์ของงานที่เพิ่งเริ่มต้น หรือต่อยอดการทำงานให้ขยายฐานลูกค้าออกไป การระบาดของไวรัส Covid-19 ได้ทำให้วิชาชีพที่เพิ่งจะขยับขยายแทบจะต้องชะงักงันไปในทันที

“ได้รับผลกระทบตั้งแต่ก่อน Covid แล้ว อาชีพถูก Disrupt ไปเต็มๆ แล้วอายุเราอยู่ในช่วงอายุ 40 ปลาย ยุคสมัยและคอนเน็คชั่นเปลี่ยนไป งานเริ่มน้อยมาปีสองปีแล้ว พอมาเจอ Covid จึงเหมือนเพิ่มดีกรีขึ้นไปอีก แต่อาจไม่ได้พลิกเหมือนกับคนอื่นที่มีงานประจำแล้วอยู่ๆ ต้องมาทำงานที่บ้าน งานของเราเหมือนเส้นกราฟที่ค่อยๆ ตกมาตั้งนานแล้ว แต่มาเจอ Covid ที่อาจจะเหมือนคลื่นลูกใหญ่หน่อย ยิ่งสารคดีภาพเคลื่อนไหวที่เพิ่งเริ่มทำได้สามสี่เดือน กำลังเริ่มเทคออฟ คนเริ่มเห็นงานและติดต่อเข้ามา อ้าว เหมือนน้ำมันหมดพอดี”

2. ด้านจิตใจ

การเข้าสู่อาชีพฟรีแลนซ์ในอุตสาหกรรมสร้างสรรค์ประกอบด้วยหลายปัจจัย จากงานวิจัยของ พิราภรณ์ มาลาโรจน์ และคณะ พบว่าผู้ที่เลือกประกอบอาชีพอิสระ เป็นการหาความหมายของชีวิต เป็นชีวิตที่เป็นอิสระจากกรอบ กฎเกณฑ์หรือค่านิยมของสังคมส่วนมาก (พิราภรณ์ มาลาโรจน์ และคณะ, 2560) รวมทั้งเป็นการตอบสนองต่อความชอบและความสุข (Passion) ในการทำงานที่มีความหมายต่อตัวเอง (พิมพ์ริฎญา ช้องเสนาะ, 2561) ในขณะที่เดียวกันอาชีพอิสระนี้ต้องแบกรับความเสี่ยงทั้งหมดด้วยตัวเอง ทั้งในระดับของความมั่นคงทางเศรษฐกิจและอารมณ์ความรู้สึก

ดังนั้น เมื่อต้องเผชิญกับข้อจำกัดต่างๆ ที่เกิดขึ้นจากการแพร่ระบาดของไวรัส Covid-19 ทำให้ฟรีแลนซ์ในอุตสาหกรรมสร้างสรรค์เกิดประสบการณ์ด้านจิตใจที่เป็นอารมณ์ความรู้สึกในแง่ลบ โดยผลการศึกษาพบว่า ผู้ให้ข้อมูลมีประสบการณ์ความรู้สึกดังนี้

- ความรู้สึกวิตกกังวล
- ความรู้สึกไม่มั่นคงในอาชีพ
- ความรู้สึกแปลกแยก ซึ่งเป็นผลพวงจากนโยบายของรัฐบาล

ผู้ให้ข้อมูลทั้ง 5 คน มีประสบการณ์ด้านอารมณ์ความรู้สึกที่เกิดจากสถานการณ์การแพร่ระบาดของไวรัส Covid-19 โดยมีทั้งคุณลักษณะที่เชื่อมโยงและแตกต่าง ในแต่ละผลการศึกษา อาจมีข้อมูลของผู้ให้ข้อมูลไม่ครบทุกคน โดยมีข้อสรุปดังนี้

ความรู้สึกวิตกกังวล

ริว: กลัวติดโรคแล้วแพร่สู่ครอบครัว

“เราไม่สามารถป่วยได้ เพราะมันหมายถึงรายได้จะหยุดไป แล้วยังบวกเพิ่มอีกว่า ถ้าเราป่วยคนที่บ้านเราจะติดไปด้วย เพราะว่ามันเป็นโรคระบาด”

ริวพูดถึงผลกระทบด้านสุขภาพที่ทำให้เขาตัดสินใจไม่ออกไปทำงานในพื้นที่ เขาพูดถึงกรณีที่เราเชื่อว่าหากเขาป่วยและภรรยาติดโรคไปด้วย ใครจะดูแลลูกที่อยู่ในช่วงวัยรันทอนต้นสองคน เงินเก็บอาจต้องถูกใช้ไปในการรักษาสุขภาพ ดังนั้นแม้ในระยะหลังรัฐบาลจะมีนโยบายผ่อนปรนหรือมีมาตรการรักษาระยะห่างทางสังคม แต่เขาไม่อาจเสี่ยงไปสัมผัสกับแหล่งข่าวได้ ในทางกลับกัน เขาคิดว่าผู้ให้สัมภาษณ์คงไม่สะดวกที่จะพูดคุยกันแบบตัวต่อตัวเช่นเดียวกัน ส่วนทางออกในการสัมภาษณ์ออนไลน์นั้นไม่สามารถทำได้ เพราะงานของเขาจำเป็นต้องถ่ายทำและเล่าเรื่องด้วยภาพ

ปอ : กลัวจะมีปัญหาสุขภาพจิต

“ถ้าทำงานฟรีแลนซ์ต่อ หนูจะเป็นบ้าม๊าย มีลูกค้าที่ติดต่อมาจากเพชรบูรณ์และการฝากร้าน¹⁵ หนูไปฝากโปรไฟล์ไว้ เค้าติดต่อมา หนูลองคุยดูแล้วมันไม่ใช่ทางเลย แต่งานเก่าก็ถูกดึงกลับไป คงต้องทำไปก่อน ช่วงนี้นอนไม่ค่อยหลับเลย”

ปอพูดถึงงานเพียงชิ้นเดียวที่เพิ่งจะรับมาทำ เป็นงานเกี่ยวกับเนื้อหาที่สอนทักษะต่างๆ ให้กับแม่เพื่อดูแลลูกวัยประถม ปอไม่สามารถจัดจ่อและมีสมาธิกับงานได้ ประกอบกับรู้สึกว่าการนั้นไม่ใช่แนวทางที่เป็นความถนัดหรืออยู่ในความสนใจของเธอ แต่ต้องรับทำไว้ก่อน เพราะตามธรรมชาติของงานฟรีแลนซ์ที่ไม่มีความแน่นอน ประกอบกับปอเพิ่งเริ่มทำงานอิสระ ยังไม่มีเครือข่ายหรือลูกค้าเก่าที่เวียนกลับมาจ้างงานซ้ำให้เป็นความหวังได้ หากปฏิเสธงานนี้ ไม่สามารถคาดเดาได้ว่าจะมีงานเข้ามาอีกเมื่อใด ปอเริ่มมีอาการนอนไม่หลับ ต้องอยู่จนตีกตีจนถึงหลับลงได้ รวมทั้งมีอาการฝันร้ายและวิตกกังวล

ความรู้สึกไม่มั่นคงในอาชีพ

โอ: รู้สึกว่าอาชีพที่ทำไม่ใช่สิ่งจำเป็นพื้นฐานของสังคม

“ลึกลับๆ เราพยายามกดความเสียใจไว้ สิ่งที่เรายึดมาตลอดหลายปี คือ มันพังแล้ว พูดตรงๆ ถึงไม่มีการถ่ายภาพยนตร์ทุกคนก็อยู่กันได้ มันเป็นอาชีพที่ไม่มีความมั่นคงอะไรมาตั้งแต่แรกอยู่แล้ว ไม่มีการถ่ายโฆษณา ทุกคนก็ยังอยู่กันได้ อุปโภคบริโภคกันเหมือนเดิม เราเป็นส่วนที่ฟุ่มเฟือยอะ ผมรักหนังมาก ถูกกดขี่ข่มเหงขนาดไหน เราก็ไม่เคยไปไหน เรายังสู้กับมัน เราจะเอาชนะค่าสปรมาสให้ได้”

¹⁵ เป็นเพจที่สร้างขึ้นเมื่อ 7 เมษายน 2563 โดยระบุว่า เพื่อช่วยเหลือศิษย์เก่าในลักษณะการเผยแพร่ช่องทางการขายออนไลน์ เนื่องจากสถานการณ์ Covid-19

สิ่งที่เป็นความรู้สึกหวาดกลัวของโอ เริ่มจากความกังวลในระยะแรกๆ ของการทำงาน โดยเขาบอกว่าคิดมาตลอดช่วงระยะเวลาที่ทำงานมาหลายปีว่า หากไม่มีงานทำ จะเปลี่ยนไปทำอาชีพอะไร เพราะไม่ได้เตรียมตัวหรือมีทักษะในอาชีพอื่นๆ โดยความรู้สึกไม่มั่นคงในงานอาชีพยิ่งเพิ่มมากขึ้นกว่าเดิมเพราะสถานการณ์แพร่ระบาดของ Covid-19

“ผมไม่ได้วางแผนว่าจะทำอาชีพนี้ไปจนถึง 60 แต่ผมทำเพราะรัก คิดว่าถ้าวันหนึ่งร่างกายเราไม่ไหวก็ต้องหยุด เพราะมันเป็นอาชีพที่ไม่มั่นคง มันพร้อมที่จะไปตลอดเวลา แค่นี้ก็ใหม่ที่เก่งกว่า ไวกว่า เราก็อายุแล้ว ยังไม่ต้องพูดถึงเรื่อง Covid เลยว่ามันจะหนักขนาดไหน”

โทมัส: ขาดความเข้าใจและแรงสนับสนุนจากภาครัฐ ขาดความก้าวหน้าทางวิชาชีพ

“เป็นความรู้สึกอัดอั้นตันใจที่ในเวลาแบบนี้ การให้การเยียวยากับจิตใจคนเป็นเรื่องสำคัญมาก แล้วเรื่องที่เขาเข้ามาช่วยได้คือศิลปะวัฒนธรรม เป็นสภาวะการณ์ที่เราควรจะได้รับโอกาสให้แสดงฝีมือออกมา หรือมีผลงานสร้างสรรค์อะไรบางอย่างออกมา”

โทมัสอธิบายถึงความรู้สึกในช่วงเวลาทำงานต่างๆ ชะงักงัน และประสบการณ์ที่เขาเผชิญอยู่ในฐานะคนทำงานอิสระด้านการจัดการโครงการศิลปะร่วมสมัย เขามองไปยังโครงสร้างในระดับนโยบายว่าความสำคัญหรือการทำหน้าที่ของศิลปะ หรือผลงานสร้างสรรค์ที่แสดงออกซึ่งความงามและความหวังของมนุษยชาติ กลับไม่ถูกมองเห็นจากคนที่มั่งมีงบประมาณที่สามารถสนับสนุนและให้โอกาสได้ สิ่งที่เกิดขึ้น คือ คนทำงานศิลปะอิสระพยายามสร้างงานด้วยตนเองลงทุนกันเอง

รายได้จากวิชาชีพผู้จัดการโครงการศิลปะร่วมสมัยอิสระนั้นไม่มีความแน่นอน โทมัสเปรียบเทียบกับเพื่อนชาวญี่ปุ่นที่ทำอาชีพอิสระแบบเดียวกัน แต่กลับมีความก้าวหน้าทางวิชาชีพ (Career path) มากกว่า โดยยกตัวอย่างให้เห็นเป็นรูปธรรมว่า ในการบริหารจัดการเรื่อง Art Festival platform ในญี่ปุ่น จะเกิดขึ้นปีละ 4 งาน และเกิดขึ้นเป็นประจำทุกปี ฟรีแลนซ์ที่ทำงานด้าน Art Manager จะได้รับการจ้างงานเป็นสัญญาในระยะเวลา 3 เดือนเวียนไปเรื่อยๆ โดยมีรายได้ทั้งปี ในขณะที่ในประเทศไทยมีเฟสติวัลในลักษณะนี้เพียงงานเดียวคือ World film festival of Bangkok ซึ่งปัจจุบันไม่ได้ดำเนินงานต่อเนื่อง ดังนั้น โทมัสจึงต้องสร้างสรรค์โครงการขึ้นมาเอง นอกจากนั้นอาจจะนานๆ ครั้งถึงจะมีงานจากองค์กรศิลปะต่างประเทศจ้างงานเข้ามา

โทมัสสะท้อนจากประสบการณ์ในสายงานด้านศิลปะวัฒนธรรม และระบุถึงปัญหาหลักๆ ของเรื่องนี้ว่า อาจเกิดจากการที่รัฐมนตรีของกระทรวงที่รับผิดชอบในเรื่องนี้มีการเปลี่ยนตำแหน่งทุก 2 ปี ทำให้ไม่มีการวางแผนงานในระยะยาว นอกจากนั้นยังไม่มีโครงการสนับสนุน

เงินจากภาครัฐ (Subsidize program) เหมือนเช่นที่เกิดขึ้นในหลายประเทศของเอเชีย ในประเทศที่ให้ความสำคัญกับงานสายสร้างสรรค์ มีการสนับสนุนเงินทุนและเก็บข้อมูลอย่างเป็นระบบ แนวทางนี้ช่วยให้ภาครัฐสามารถติดตามผลอย่างต่อเนื่อง เป็น Big Data ที่สามารถนำมาบริหารจัดการในสภาวะวิกฤติได้อย่างทันที่ ซึ่งนโยบายและวิธีคิดลักษณะนี้ยังไม่เกิดขึ้นในประเทศไทย

ทศ: กังวลต่อความไม่แน่นอนในการจ้างงาน

“ลูกค้าอาจจะตัดปัญหาด้วยการจ่ายเงินค่าจ้างมาเลย แต่เรารู้ว่าถึงเขาได้งานไปก็อาจจะเอาไปทำอะไร เราเลยไม่วางบิล เพราะเราก็อยากรักษาลูกค้า เพื่อที่ว่าหลังจากจบงานนี้ เขาก็ต้องมียางอื่นต่อมา แต่ตอนนี้เรารู้ว่าคงจะไม่มีแน่นอน ออเดอร์ที่ทำอยู่มันค้างมาจากเหตุการณ์ก่อน Covid เท่านั้นเอง เราเห็นค่ามาตั้งแต่ต้นปี 2563 ก็เริ่มเครียดแล้ว”

ทศให้ข้อมูลเกี่ยวกับความไม่มั่นคงของการจ้างงานที่เกิดขึ้น โดยเขาบอกว่างานที่มาหล่อเลี้ยงให้เขามีรายได้อยู่ในปัจจุบัน จึงเป็นงานเร่งด่วนที่ลูกค้าจำเป็นต้องรีบใช้ ทศอธิบายด้วยความเห็นใจว่าลูกค้าเองได้พยายามแก้ไขสถานการณ์ทางธุรกิจของเขาเช่นกัน เช่น ลูกค้าที่ขายกาแฟพยายามผลิตโปรดักส์แบบ Cold brew ที่ผสมใส่ขวดแล้วขายได้เลย งานที่ตกมาถึงทศจึงเป็นงานออกแบบโลโก้หรือฉลากสำหรับผลิตภัณฑ์เหล่านั้น แต่จะหวังความยั่งยืนจากงานแบบแก้ปัญหาเฉพาะหน้าในลักษณะนี้แทบไม่ได้ เพราะนักธุรกิจที่เป็นลูกค้ายังต้องแบบรับความเสี่ยงในผลิตภัณฑ์ใหม่ของตนเองเช่นกัน

ริว: วัย ทักษะ ความรับผิดชอบที่สูงขึ้น ส่งผลต่อการเผชิญวิกฤตการณ์

“วิชาชีพของเราต้องการพูดเรื่องความรู้ เรื่องทักษะที่มันยกระดับความคิดขึ้นไป แต่มันขายไม่ได้ แม้ว่าจะพยายามอย่างไรก็ตาม โลกนี้ไม่อนุญาตให้เราทำในสิ่งที่เป็นความเชี่ยวชาญของเราได้”

ริวบอกเล่าถึงความรู้สึกสิ้นหวังในสถานการณ์การแพร่ระบาดของไวรัส Covid-19 ที่เกิดขึ้น และได้เปรียบเทียบระหว่างสองวิกฤตการณ์ที่ใหญ่สุดในสังคมไทย ที่ส่งผลถึงความรู้สึกกังวลต่อชีวิตและความมั่นคงในวิชาชีพของตัวเอง โดยเฉพาะความรับผิดชอบที่มากขึ้นตามวัย ในช่วงที่ต้องเผชิญกับวิกฤตการณ์แพร่ระบาดของโรค เมื่องานถูกกระทบและรายได้ขาดหายไป ในขณะที่รายจ่ายยังมีเท่าเดิม

“ตอนเกิดวิกฤติ “ต้มยำกุ้ง” จำได้ว่าเกิดสิ่งใหม่ๆ ขึ้นมามากมาย เพราะมันมีความกล้าที่จะลอง และเกิดผลงานที่ผลิดอกออกผล อย่าง อะเดย์¹⁶ หรือสื่อสร้างสรรค์มากมายที่เกิดขึ้นในเวลานั้น ช่วงที่เกิดต้มยำกุ้ง เรายังหนุ่ม สามารถตะลุยไปข้างหน้าได้ แต่ตอนนี้เจ็ทไฮมันคนละแบบ ตอนนี้กลายเป็นขั้วรถสี่ที่นั่น แฟนเรา ลูกอีกสองคน มีของพะรุงพะรัง ตะลุยไปข้างหน้าเหมือนเดิมไม่ได้ ทุกคนก็มีเงื่อนไขเหมือนกัน”

ความรู้สึกแปลกแยกซึ่งเป็นผลพวงจากนโยบายของรัฐบาล

บริบทที่เกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์ข้อมูลในส่วนนี้ คือมาตรการความช่วยเหลือจากรัฐบาลในการสนับสนุนเงิน 5000 บาท เป็นระยะเวลา 3 เดือน (เมษายน-มิถุนายน 2563) ภายใต้โครงการ “เราไม่ทิ้งกัน” ของกระทรวงการคลัง โดยเฉพาะในส่วนของหลักเกณฑ์ในการคัดเลือกผู้มีสิทธิ์ได้รับการเยียวยา และกระบวนการคัดกรองสิทธิ์ หลังจากการลงทะเบียนรอบแรกยังไม่ได้รับการยืนยันว่าเข้าข่ายในการให้ความช่วยเหลือ โดยข้อมูลจากศูนย์บริการข้อมูลภาครัฐเพื่อประชาชน กระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม¹⁷ ระบุหลักเกณฑ์ในบางส่วนไว้ดังนี้

มาตรการเยียวยา 5,000 บาท ช่วยใครบ้าง

แรงงาน ลูกจ้าง ลูกจ้างชั่วคราว อาชีพอิสระ เน้นคนทำงานที่เดือนร้อนจาก Covid-19 เช่น ถูกเลิกจ้าง ผู้ที่โดนลดเวลาทำงานที่ส่งผลกระทบต่อรายได้ ผู้ที่โดนลดเงินเดือน สถานประกอบการถูกปิด

คุณสมบัติของผู้ที่จะลงทะเบียนมีอะไรบ้าง

มีสัญชาติไทย อายุ 18 ปีขึ้นไป ลูกจ้าง ลูกจ้างชั่วคราว อาชีพอิสระ ไม่อยู่ในระบบประกันสังคม ยกเว้นผู้ประกันตนมาตรา 39 มาตรา 40 ได้รับผลกระทบจาก Covid-19

ใครบ้างที่เป็น “แรงงานนอกระบบ”

คนทำงานรับจ้างทั่วไป ผู้ประกอบอาชีพอิสระ เกษตรกร หรือใครก็ตามที่ทำงานโดย “ไม่มีสัญญาการจ้างงาน” หรือ “ไม่มีนายจ้างตามกฎหมายแรงงาน” ไม่มีค่าจ้างไม่มีรายได้ ค่าตอบแทนแน่นอน และไม่อยู่ในระบบหลักประกันทางสังคม สำนักงานสถิติแห่งชาติระบุว่าปี 2562 มีจำนวนทั้งสิ้น 20.4 ล้านคน ส่วนแรงงานในระบบที่มีนายจ้างหรืออยู่ในระบบหลักประกันต่าง ๆ มีจำนวน 17.1 ล้านคน

¹⁶ เกิดขึ้นในปี 2543 ด้วยการระดมทุนก่อตั้งจากผู้อ่าน เป็นนิตยสารที่เป็นต้นแบบนิตยสารทางเลือกของวัยรุ่น ถึงขั้นวงการนิตยสารไทยยกให้นิตยสารอะเดย์เป็นต้นแบบนิตยสาร 'ขวัญใจเด็กแนว', th.wikipedia.org

¹⁷ ถามตอบ เยียวา COVID-19: แรงงานนอกระบบ 5,000 บ. (3เดือน), ศูนย์บริการข้อมูลภาครัฐเพื่อประชาชน โดยบริษัท ทีไอที จำกัด (มหาชน) ภายใต้การกำกับดูแลของกระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม

กลุ่มอาชีพใดผ่านเกณฑ์การคัดกรองเบื้องต้นบ้าง

กลุ่มอาชีพที่สามารถประเมินผลกระทบจาก Covid-19 ได้รับความเดือนร้อนและมีฐานข้อมูลตรวจสอบได้ชัดเจน มีคศุเทศก์ ขับรถแท็กซี่ ผู้ค้าสลาก วินมอเตอร์ไซด์ ส่วนอาชีพอื่นๆ อยู่ระหว่างการตรวจสอบและคัดกรองซึ่งจะทยอยเผยแพร่ต่อไป

ใครเป็นผู้คัดกรองคุณสมบัติของผู้ลงทะเบียนมาตรการช่วยเหลือ 5,000 บาท

กระทรวงการคลัง ใช้ระบบ AI (Artificial Intelligence) ในการคัดกรองคุณสมบัติขอให้ผู้ลงทะเบียนกรอกข้อมูลให้ถูกต้อง

วิธีพิจารณาคัดกรองทำอย่างไร

การตรวจสอบคุณสมบัติจะใช้ข้อมูลทุติยภูมิ (SECONDARY DATA) จากหน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้อง เช่น ฐานข้อมูลทะเบียนราษฎร์ ฐานข้อมูลนักเรียนหรือนักศึกษา ฐานข้อมูลผู้ประกันตน ฐานข้อมูลข้าราชการ เป็นสำคัญ แล้วนำข้อมูลจากผู้ลงทะเบียนพิจารณาเป็นลำดับถัดไปเพื่อให้สามารถระบุตัวผู้ที่ได้รับผลกระทบอย่างแท้จริง

แม้ว่าสำนักงานส่งเสริมเศรษฐกิจสร้างสรรค์ (องค์การมหาชน) จะจัดกลุ่มให้กับอาชีพในอุตสาหกรรมสร้างสรรค์อย่างชัดเจน แต่สิ่งที่เกิดขึ้นกับกลุ่มอาชีพอิสระในสายผลิตสื่อสร้างสรรค์ ในการลงทะเบียนเพื่อรับสิทธิเงินเยียวยาในโครงการ “เราไม่ทิ้งกัน” ของกระทรวงการคลัง กลับพบว่าอาชีพของคนกลุ่มนี้ไม่สามารถระบุลงไปได้อย่างชัดเจนว่าจัดอยู่ในหมวดหมู่ใด

ประเด็นเกี่ยวกับมาตรฐานที่ล้าสมัยในการพิจารณาช่วยเหลือเยียวยาแรงงานนอกระบบ เมื่อประเมินจากการให้ความหมายของคำว่า “แรงงานนอกระบบ” ของหน่วยงานภาครัฐ พบว่ามีการสำรวจของสำนักงานสถิติแห่งชาติ กระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม ในปี พ.ศ. 2562 ระบุว่า มีแรงงานนอกระบบซึ่งเป็นผู้ที่ทำงานแต่ไม่ได้รับการคุ้มครอง หรือไม่มีหลักประกันทางสังคมจากการทำงานถึงร้อยละ 54.3 ของผู้ทำงานทั้งหมด 37.5 ล้านคน ทั้งนี้ ในรายละเอียดที่ระบุเกี่ยวกับอาชีพของแรงงานนอกระบบ ได้ถูกแบ่งออกเป็นหมวดต่างๆ เช่น ผู้ปฏิบัติงานที่มีฝีมือในด้านการเกษตรและประมง พนักงานบริการและพนักงานในร้านค้าและตลาด ผู้ปฏิบัติงานด้านความสามารถทางฝีมือ เสมียน ผู้ประกอบวิชาชีพด้านเทคนิคสาขาต่างๆ และผู้ปฏิบัติการโรงงานและเครื่องจักร

การจัดหมวดหมู่ทั้งหมดนั้น ไม่ได้มีการระบุถึงอาชีพด้านการผลิตสื่อสร้างสรรค์อย่างชัดเจน มีเพียงการระบุอย่างกว้างว่าเป็นอาชีพพื้นฐานต่างๆ หรือหากวัดจากหมวดกิจกรรมทางเศรษฐกิจ อาจรวมอยู่ในภาคการค้าและบริการ ซึ่งไม่ได้มีรายละเอียดแจ่มแจ้งไว้ ผู้วิจัยจึงเกิดคำถามเกี่ยวกับประเด็นในการจัดลำดับความสำคัญของอาชีพต่างๆ ในมุมมองของรัฐ ซึ่งจะเป็นที่มาของการสนับสนุนงบประมาณแผ่นดินต่อการพัฒนาและความอยู่รอดของวิชาชีพนั้นๆ

โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่ออาชีพอิสระด้านการผลิตสื่อสร้างสรรค์ ไม่ได้ปรากฏอยู่ในลำดับใดๆ ของอาชีพนอกระบบเหล่านี้เลย

สถานการณ์ที่เกิดขึ้นตั้งแต่โครงการ “เราไม่ทิ้งกัน” เปิดให้ผู้เข้าข่ายได้รับผลกระทบเข้ามาลงทะเบียนเพื่อขอรับความช่วยเหลือ ปรากฏว่ามีข่าวสารที่นำเสนอทางสื่อว่ามีผู้ที่ได้รับทั้งข้อความ “ไม่ได้รับสิทธิ เนื่องจาก...” และ “อยู่ระหว่างการตรวจสอบ” เป็นจำนวนมาก เช่น กลุ่ม “บุกคลังทวงสิทธิ์ฯ” ประกอบไปด้วย กลุ่มผู้ค้าขนาดเล็ก กลุ่มที่ประกอบอาชีพอิสระ และค้าขายออนไลน์ ได้เข้ายื่นหนังสือร้องเรียนต่อผู้อำนวยการสำนักงานเศรษฐกิจการคลัง (สศค.) กระทรวงการคลัง เพราะไม่ได้รับสิทธิและได้มีการยื่นทบทวนสิทธิ์ โดยลงทะเบียนไปตั้งแต่เดือนมีนาคมและเฝ้ารอจนถึงเดือนมิถุนายน¹⁸

บริบทของมาตรการความช่วยเหลือจากภาครัฐ ส่งผลต่อประสบการณ์ด้านจิตใจของฟรีแลนซ์ในอุตสาหกรรมสร้างสรรค์ที่เป็นผู้ให้ข้อมูล ก่อให้เกิดความรู้สึกแปลกแยกจากสังคม ซึ่งเป็นผลพวงจากนโยบายของรัฐบาล โดยมีผลการศึกษาดังนี้

ไทม์ : ไม่ถูกจัดอยู่ในหมวดหมู่ใดๆ ภายใต้มาตรการช่วยเหลือจากรัฐ

ไทม์ได้ถ่ายทอดถึงประสบการณ์ในการลงทะเบียนเพื่อยืนยันตัวตน ตั้งแต่มีการเปิดรับให้ลงทะเบียนรอบแรกในเดือนมีนาคมไว้ว่า ข้อมูลที่ให้กรอกว่าทำอาชีพอะไรมีน้อยมาก โดยอาชีพของเขาในการทำโครงการด้านศิลปะร่วมสมัย ไม่สามารถหาเกณฑ์ข้อไหนที่ระบุไว้ในแบบฟอร์มของโครงการ ที่จะเข้ากับอาชีพนี้เพื่อระบุได้ ดังนั้นในการกรอกเอกสารรอบแรกไทม์จึงค่อนข้างสับสนในการจะระบุว่าตนทำอาชีพใด ทำได้เพียงให้ข้อมูลในช่องที่ให้อธิบายเพิ่มเติม จากนั้นประมาณหนึ่งเดือนจึงมีข้อความตอบมาว่าขอให้ยื่นข้อมูลเพิ่มเติม โดยสอบถามข้อมูลทั่วไป เช่น ชั่วโมงในการทำงานต่อวัน ทำงานที่ไหน และมีรายได้เท่าใด แล้วให้กรอกบุคคลอ้างอิง แต่ไทม์ได้เช็คแล้วว่าเจ้าหน้าที่ไม่ได้โทรไปหาบุคคลอ้างอิงนั้น

“ถ้าพูดในเชิงมนุษยธรรม ทุกคนควรมีสิทธิได้รับเงินเยียวยา ไม่ว่าจะทำอาชีพอะไร แต่ถ้าเทียบเฉพาะสายงานเดียวกันกับเพื่อนเราที่ได้วัน รัฐบาลของเขาจะมีรายชื่อเลยว่าคนที่ทำอาชีพศิลปินแต่ละสาขามีใครบ้าง ไม่ใช่แค่ศิลปิน แม้แต่คนทำฉากหรือตำแหน่งอื่นๆ เขามี Data หมดเลย”

ไทม์บอกเล่าเกี่ยวกับประสบการณ์ที่เขาได้รับรู้จากเพื่อนในต่างประเทศ และแสดงความเห็นว่าประเทศที่ลงทุนกับเรื่องศิลปะวัฒนธรรม มีมุมมองว่าคุณค่าในอุตสาหกรรมนี้เป็น Soft Power ระดับโลก แต่ประสบการณ์ที่เขาได้รับในประเทศไทย โดยเฉพาะขั้นตอนในการ

¹⁸ ไทยรัฐออนไลน์ , 11 มิ.ย. 2563

คัดกรองของโครงการ “เราไม่ทิ้งกัน” ทำให้รู้สึกว่าเป็นพื้นที่ของฟรีแลนซ์ในอุตสาหกรรมสร้างสรรค์ ยังไม่ชัดเจนในวิสัยทัศน์ของรัฐบาล

“รู้สึกว่าจะเราไม่ถูกมองเห็นจากคนที่มียศพรพยากรเลย แม้แต่การทำงานในโครงการศิลปะที่ทำอยู่ก็เป็นมูฟเมนต์ที่เราทำกันเอง ลงทุนกันเอง เคลื่อนกันเอง เลยทำให้เรารู้สึกว่า ในเมื่อคุณมองไม่เห็น ไม่เป็นไร คงหวังกับคุณไม่ได้แล้วต้องทำเอง ตะโกนให้ดังที่สุด ดังจนเขาจะต้องได้ยิน มันเป็นความรู้สึกอึดอัดอันตึงใจแบบนั้นมากกว่า”

โอ: กลุ่มอาชีพที่รัฐไม่ได้ให้ความสำคัญตั้งแต่แรก

โอเข้าไปลงทะเบียนในเว็บไซต์ “เราไม่ทิ้งกัน.com” เพราะตงงานกระทันหันจากการที่กองถ่ายภาพยนตร์ต่างประเทศที่เขาทำงานอยู่ ต้องยุติการถ่ายทำและกลับประเทศไป เขาเป็นกลุ่มคนที่เข้าข่ายผู้ได้รับผลกระทบจากการระบาดของไวรัส Covid-19 แทบทุกข้อ แต่หลังลงทะเบียนไปแล้วต้องรอคอยอยู่ยาวนานมาก ภรรยาของโอเป็นคนขอยื่นทบทวนสิทธิ์หลังจากถูกปฏิเสธในรอบแรก ส่วนตัวเองได้ตัดสินใจไปทำอาชีพ Grab bike เพื่อหาเงินเข้าครอบครัว โอได้อธิบายถึงความรู้สึกคับข้องใจที่เกิดขึ้นว่า

“ผมก็เสียใจนะ เราทำหน้าที่พลเมือง ทุกปีผมส่งภาษี เราถูกหักภาษีทุกครั้งที่เราได้รับรายได้มา เราได้เงินเยอะ เราก็จ่ายเยอะกว่าคนอื่น แต่มาถึงจุดที่เราลำบาก นโยบายที่เขาทำมา มันไม่รองรับเรา คือเขาไม่ได้มองเห็นเราตั้งแต่แรกเลยหรือเปล่า ผมเลยคิดว่าถึงเขาจะไม่ดูแลเรา ยังไง เราก็ต้องอยู่ได้ จะไปงอมืองอเท้ารอเขาไม่ได้แล้ว ถ้าเขายังช้า”

โอสะท้อนถึงมุมมองที่เขามีต่อนโยบายความช่วยเหลือจากรัฐในวิกฤตการณ์ครั้งนี้ ว่ากลุ่มคนทำงานอิสระในอุตสาหกรรมสร้างสรรค์ อาจไม่ใช่วิชาชีพที่ได้รับการจัดลำดับความสำคัญต่อเศรษฐกิจของประเทศมาตั้งแต่แรก

“คือเราไปหวังพึ่งคนที่เขาไม่ได้คิดถึงเราตั้งแต่แรกไม่ได้เลยอะ ผมคิดว่าเรื่องไวรัสเนี่ย น่าจะทำให้รัฐบาลได้เห็น ว่าพวกฟรีแลนซ์ที่ไม่มีช่องระบุมียู่เยอะมาก แล้วจริงๆ แก๊งฟรีแลนซ์เนี่ยจ่ายภาษีเยอะมากนะ ในอนาคตมันก็น่าจะมีกองทุน สมาคม หรืออะไรที่เป็นจุดศูนย์กลางของพวกเรา ที่จะช่วยเรียกร้อง เป็นปากเสียงให้เรา เพราะเราไม่เคยมีปากเสียงเลย”

ริว: หลักเกณฑ์ที่ไม่สอดคล้องกับสถานการณ์ปัญหาของฟรีแลนซ์

ปัญหาของริวในการเข้าไปลงทะเบียนในโครงการ “เราไม่ทิ้งกัน” ของรัฐบาล นอกจากการไม่สามารถระบุวิชาชีพของตัวเองให้ตรงกับประเภทใดๆ ที่ทางราชการมีไว้ให้เลือกแล้ว ยัง

ติดเงื่อนไขต่างๆ ที่มีบทลงโทษทางกฎหมายระบุไว้¹⁹ ทำให้ริวตัดสินใจยกเลิกสิทธิไปในที่สุด โดยยังมีคำถามค้างคาในใจอยู่หลายประเด็น

เขาเล่าถึงประสบการณ์ในครั้งนั้นว่า การลงทะเบียนเพื่อขอรับการเยียวยานั้น ต้องกรอกว่าทำงานอิสระโดยประกอบอาชีพอะไร โดยมีกลุ่มของอาชีพรับจ้างกว้างๆ และให้ระบุรายละเอียดเพื่ออธิบาย ด้วยความที่ริวเป็นฟรีแลนซ์ที่ต้องทำงานในหลายรูปแบบเพื่อกระจายความเสี่ยงทางรายได้ออกไป เขาจึงไม่แน่ใจว่าจะลงทะเบียนว่าตนเองเป็น ช่างภาพ นักเขียน หรือศิลปิน นอกจากนั้นในการทำงานบางโครงการ ผู้จ้างงานต้องการทำสัญญากับคนที่มีบริษัท ริวจึงไปจดทะเบียนบริษัทให้ถูกต้อง โดยบริษัทนี้ยังขายสินค้าที่มาจากภาพพิมพ์ผลงานของตัวเองด้วย ผ่านช่องทางการขายออนไลน์ แต่งานศิลปะไม่ได้มีผลกำไรจนสามารถยึดเป็นแหล่งรายได้หลักเพียงอย่างเดียวได้ ดังนั้นสถานภาพของเขาก็คือฟรีแลนซ์ เจ้าของบริษัทและทำธุรกิจออนไลน์ แต่ทุกวิชาชีพที่เขาทำล้วนได้รับผลกระทบจากสถานการณ์นี้

“แล้วมีการบอกว่าถ้าให้ข้อมูลเป็นที่จะมีความผิดตามกฎหมายอีก ซึ่งถามว่าเราโกหกมั๊ย ไม่ได้โกหก เพราะเราเป็นทั้งสามอย่าง คนที่ทำงานมีเงินเดือนมาตลอดไม่เข้าใจหรือกว่าคนข้างนอกต้องพยายามปรับตัวแค่ไหน แล้วคุณจะทำเอาเกณฑ์นี้มาวัดได้ยังไง”

ทศ: การตกย้ำความไม่เข้าใจอาชีพในอุตสาหกรรมสร้างสรรค์ของภาครัฐ

ทศถูกปฏิเสธสิทธิในการได้รับความช่วยเหลือจากการลงทะเบียนเข้าร่วมโครงการครั้งแรก ด้วยเหตุผลว่าเขาเป็นเจ้าของกิจการ ทั้งๆ ที่เขาไม่ได้จดทะเบียนบริษัทหรือมีกิจการใดๆ เขาก็ลองยื่นอุทธรณ์ขอรับสิทธิ์อีกครั้ง ภายหลังจากเหตุการณ์นี้ ทศพบว่าเพื่อนที่ทำอาชีพอิสระด้านกราฟิกเช่นเดียวกัน กลับได้รับเงินเยียวยาโดยไม่มีขั้นตอนยุ่งยากเช่นเดียวกับที่เขาเผชิญ ทศได้เข้าสู่กระบวนการยื่นยันตัวตนภายหลังจากถูกปฏิเสธในรอบแรก โดยเจ้าหน้าที่รัฐที่ดำเนินการ “พิทักษ์สิทธิ”²⁰ ได้ติดต่อเข้ามาเพื่อสัมภาษณ์ และนั่นทำให้เขารู้สึกว่ารัฐไม่ได้จัดหมวดหมู่ของฟรีแลนซ์ในอุตสาหกรรมสร้างสรรค์ เข้าในกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งของผู้ประกอบการอาชีพอิสระที่ระบุไว้ในโครงการ

¹⁹ ในกรณีการกรอกให้ข้อมูลเท็จและตรวจสอบพบภายหลังว่าเป็นผู้ไม่มีสิทธิในการรับเงินช่วยเหลือจากมาตรการฯ ภาครัฐผู้มีสิทธิส่งเรื่องร้องการจ่ายเงินชดเชยตามมาตรการฯ โดยผู้ได้รับเงินเยียวยาที่ไม่มีสิทธิในมาตรการฯ จะต้องเป็นผู้รับผิดชอบจ่ายเงินชดเชย ที่ได้รับไปแล้วคืนให้แก่รัฐภายใน 90 วันนับแต่วันที่ได้รับการระงับสิทธิดังกล่าว ตามวิธีการที่กระทรวงการคลังหรือผู้จัดทำระบบให้กระทรวงการคลังกำหนด ทั้งนี้ ในกรณีที่รัฐได้ดำเนินการข้างต้นแล้ว รัฐอาจใช้สิทธิในการที่จะดำเนินคดีทางแพ่งหรือทางอาญาต่อไป (Facebook สำนักงานเศรษฐกิจการคลัง, 20 เมษายน 2563)

²⁰ เจ้าหน้าที่ผู้ได้รับมอบหมายจากกระทรวงการคลังปฏิบัติหน้าที่เก็บข้อมูล/หลักฐานการประกอบอาชีพ จากประชาชนผู้ขอยื่นทบทวนสิทธิตามข้อเท็จจริงที่ปรากฏ

“หลังจากกดปุ่มทบทวนสิทธิ์มีเจ้าหน้าที่จากกระทรวงการคลังโทรมา จากนั้นจึงนัดวันที่จะให้ไปพบ และบอกว่าหลักฐานที่ต้องเตรียมไปคือบัตรประชาชน และรูปถ่ายของกิจการที่ทำอยู่ ผมถามว่าแล้วอาชีพอิสระที่ทำเกี่ยวกับสิ่งพิมพ์ มีโน้ตบุ๊กหนึ่งเครื่อง ผมควรถ่ายภาพกับกิจการยังไง เขาตอบว่าถ้าคุณประกอบกิจการใดๆ ก็ถ่ายสถานที่ทำงานก็ได้ เช่น ถ้าขายอาหารให้ถ่ายรูปกับอุปกรณ์ครัวหรือห้องครัวก็ได้ ผมคิดในใจว่าก็เราทำงานที่บ้าน สิ่งที่เราเริ่มรู้สึกคือ คุณไม่เข้าใจว่าผมทำอะไร”

ทศรัฐสิริเคลือบแคลงต่อมาตรฐานที่ล้าหลังเหล่านี้ ประกอบกับบทสนทนาที่ทำให้แน่ใจว่าเจ้าหน้าที่รัฐไม่เข้าใจเกี่ยวกับวิชาชีพของตน และอารมณ์ที่หดหู่เมื่อติดตามข่าวความเดือดร้อนของผู้คนในสังคมที่ทวีความลำบากจากการขาดรายได้มากขึ้นทุกขณะ ทำให้เขาตัดสินใจที่จะคิดหาทางออกอื่นให้ตัวเอง และเข้าไปยกเลิกการลงทะเบียนในเว็บไซต์เราไม่ทิ้งกัน เพื่อสละสิทธิ์การรับความช่วยเหลือจากโครงการนี้

3. ด้านสังคม การต่อรองและไม่ยอมจำนน ในฐานะปัจเจกบุคคลที่เป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างสังคม

จากแนวคิดของกริมซี ในเรื่อง “สภาคนงาน” (Workers’ councils) ที่เชื่อว่าการก่อตัวของสถาบันกรรมมาชีพซึ่งแยกตัวออกจากอำนาจของรัฐกระฎุมพี การเกิดขึ้นของสภาคนงานเหมือนเป็นหน่ออ่อนของรัฐใหม่ ที่ทำหน้าที่เป็นพื้นที่การสื่อสารเพื่อสร้างประสบการณ์การต่อสู้ให้คนงาน ทั้งเศรษฐกิจ การเมือง วัฒนธรรม และจิตสำนึก (กาญจนา แก้วเทพ และ สมสุข หินวิมาน, 2551) เนื้อหาในส่วนนี้จะเป็นการบรรยายถึง การต่อรองและไม่ยอมจำนน ในฐานะปัจเจกบุคคลที่เป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างสังคม จากผู้ให้ข้อมูลที่ก่อตั้งสหภาพฟรีแลนซ์ภายใต้ชื่อ “ภาคีศิลปะวัฒนธรรมร่วมสมัย ประเทศไทย กอดคอสู้ COVID” (Surviving & Fighting COVID-19 Arts Alliance)

บริบทของความเคลื่อนไหวเกี่ยวกับสหภาพแรงงานในประเทศไทยกลุ่มต่างๆ ในช่วงเวลาการแพร่ระบาดของไวรัส Covid-19 มีสหภาพคนงานหลายองค์การที่ออกมาเคลื่อนไหวเกี่ยวกับนโยบายความช่วยเหลือจากภาครัฐ โดยเฉพาะในจุดที่ไม่ครอบคลุมกับปัญหาที่เกิดขึ้น

“ตลอดเวลาที่ผ่านมาเราก็จะเห็นได้ว่า รัฐไม่ได้มีมาตรการช่วยเหลืออะไรที่ชัดเจน เพราะจริงๆ แล้ว เราจะเห็นได้ว่ามาตรการช่วยเหลือของรัฐที่เป็นรูปธรรมก็จริง แต่ไม่สามารถให้คนทั่วไปเข้าถึงได้อย่างทั่วถึงกรณีเงินช่วยเหลือ 5,000 บาท ที่ให้ AI (เอไอ) มาประมวลผล ก็เป็นปัญหาว่ามีคนจำนวนหนึ่งถูกละเลยหรือมองข้ามไป เราสามารถเห็นได้ในสื่อทุกวัน มีคนออกมาฆ่าตัวตายค่อนข้างเยอะผิดปกติ รัฐบาลบอกว่ามันเป็นเรื่องปกติ ซึ่งจริงๆ แล้วมันเป็นอะไรที่ย้อนแย้งกัน”

บุญยืน สุขใหม่

ผู้ประสานงานกลุ่มพัฒนาแรงงานสัมพันธ์ตะวันออกและกรรมการบริหารสมัชชาคนจน²¹

บุญยืน สุขใหม่ นักสหภาพแรงงานที่เป็นตัวแทนจากกลุ่มพัฒนาแรงงานสัมพันธ์ตะวันออกและกรรมการบริหารสมัชชาคนจน สะท้อนถึงปัญหา และเป็นหนึ่งในองค์กรที่ออกมาเคลื่อนไหวของแรงงานภายหลังความเดือดร้อนจากการไม่ได้รับความช่วยเหลืออย่างทั่วถึงจากโครงการ “เราไม่ทิ้งกัน” ในขณะที่การเรียกร้องหรือการรวมตัวกันของผู้ประกอบอาชีพอิสระในสายสื่อสร้างสรรค์ ยังไม่มีความชัดเจนเท่าที่ควร หรือมีเพียงบางกลุ่มวิชาชีพเท่านั้นที่มีการเคลื่อนไหว เช่น สมาคมผู้กำกับภาพยนตร์ไทย ได้เสนอให้ผ่อนปรนมาตรการรักษาความปลอดภัยในการถ่ายทำภาพยนตร์และละคร โดยยื่นเรื่องผ่านกระทรวงวัฒนธรรม กระทรวงสาธารณสุข เพื่อส่งต่อไปยังศูนย์บริหารสถานการณ์ Covid-19 ให้เกิดขึ้นตอนการพิจารณาที่เหมาะสมในการผลิตสื่อต่างๆ ในช่วงการประกาศ พรก.ฉุกเฉิน²²

เมื่อเปรียบเทียบกับมาตรการความช่วยเหลือในต่างประเทศ นโยบายจากภาครัฐในการช่วยเหลือผู้ประกอบการวิชาชีพอิสระและจ้างงานตนเองมีรูปแบบที่ชัดเจน เช่น อังกฤษมีแผนการสนับสนุนรายได้แก่ผู้ประกอบการวิชาชีพอิสระหรือผู้จ้างงานตัวเอง (Self-employed Income Support Scheme: SEISS) โดยเปิดให้ผู้มีคุณสมบัติตามที่กำหนดยื่นขอเงินช่วยเหลือในจำนวน 80% ของรายได้เฉลี่ยหลังหักค่าใช้จ่ายจำนวน 3 เดือน โดยคำนวณรายได้เฉลี่ยจากรายได้ที่แจ้งไว้ในปีภาษีย้อนหลัง 3 ปี และกำหนดเพดานทั้งหมดไว้ที่ 7,500 ปอนด์สเตอร์ลิงหรือราว 300,000 บาท

แม้ว่าการช่วยเหลือตามแผน SEISS ยังไม่ครอบคลุม และพบว่าผู้ที่มีอยู่ในสถานะจ้างงานตัวเองประมาณ 2 ล้านคน ไม่ถูกนับรวมอยู่ความครอบคลุมของแผนการช่วยเหลือนี้ แต่สหภาพแรงงานนักข่าวหนังสือพิมพ์แห่งชาติของอังกฤษ (The National Union of Journalists: NUJ) ได้ออกมาเคลื่อนไหวและเป็นปากเป็นเสียงให้กับกลุ่มสื่อมวลชนและฟรีแลนซ์ตรวจสอบเหล่านั้น²³ นอกจากนี้สภาศิลปะแห่งอังกฤษ ยังสนับสนุนเงินทุนให้แก่ศิลปินและฟรีแลนซ์ในการสร้างสรรค์โครงการศิลปะ เพื่อช่วยเหลือในช่วงวิกฤติ Covid-19 ในวงเงินทั้งหมด 20 ล้านปอนด์สเตอร์ลิง ครอบคลุมทั้งสายงานดนตรี ละคร การเต้น ทัศนศิลป์ วรรณกรรม ศิลปะผสมผสาน โครงการด้านพิพิธภัณฑ์ และโครงการที่เกี่ยวข้องกับห้องสมุด

บริบทในประเทศไทยในช่วงเวลาที่เกิดการระบาดของ Covid-19 นอกจากโครงการ “เราไม่ทิ้งกัน” ที่ช่วยเหลือเงิน 5,000 บาท เป็นระยะเวลา 3 เดือน ตามเงื่อนไขที่ระบุไว้แล้ว

²¹ งานเสวนา “COVID-19 กับชีวิตแรงงาน” 9 พ.ค. 2563, Facebook คณะกรรมการเพื่อรัฐธรรมนูญฉบับประชาชน

²² voicetv.co.th, 6 พฤษภาคม 2563

²³ National Union of Journalists, #ForgottenFreelances: as the scheme to support freelancers goes live, a third of self-employed journalists could miss out, 7 พฤษภาคม 2563

ยังมีอีกโครงการความช่วยเหลือหนึ่งจากสำนักงานส่งเสริมเศรษฐกิจสร้างสรรค์ (องค์การมหาชน) Creative Economy Agency(CEA) ชื่อโครงการ “CEA Vaccine” โดยมีจุดประสงค์ให้เกิดการจ้างงานฟรีแลนซ์ในอุตสาหกรรมสร้างสรรค์ และเปิดพื้นที่ให้ผู้จ้างงานและฟรีแลนซ์มาพบกัน โดยมี CEA เป็นผู้ประสานและดำเนินการจัดจ้างให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของผู้ประกอบการที่ต้องการจ้างงาน

“มิน” เจ้าหน้าที่ระดับสูงขององค์กร ได้ให้ข้อมูลว่า ฟรีแลนซ์ในอุตสาหกรรมสร้างสรรค์ที่ได้รับการช่วยเหลือในครั้งนี้ ประกอบด้วยกลุ่มนักเขียน/ช่างภาพ, กราฟิกดีไซเนอร์, นักดนตรี เพื่อสร้างงานในรูปแบบ Sound of city และจิตรกรแนว Mural painting สร้างงานเพนท์ในย่านท่องเที่ยวในเขตเจริญกรุง โครงการนี้ได้เกิดการจ้างงานฟรีแลนซ์ใน 5 สาขา ประมาณ 350 คน มีอัตราค่าจ้างแปรผันไปตามลักษณะงาน นอกจากนี้ยังช่วยสนับสนุนในส่วนของช่องทางขายออกไลน์ผ่านเพจเฟซบุ๊กของศูนย์สร้างสรรค์งานออกแบบ (TCDC) ซึ่งอยู่ในสังกัดของ CEA รวมทั้งมีบริการให้คำปรึกษาออนไลน์เพื่อพัฒนาความรู้ในอุตสาหกรรมสร้างสรรค์ ในชื่อโครงการ CEA Online Academy สำหรับนักเรียนนักศึกษา

มินระบุว่าจุดประสงค์ของโครงการเพื่อบรรเทาความเดือดร้อนของฟรีแลนซ์ในสถานการณ์โรคระบาดที่เกิดขึ้น โดยงบประมาณในส่วนนี้เป็นของสำนักงานฯ แยกส่วนจากความช่วยเหลือของนโยบายจากกระทรวงการคลัง โดยมินแสดงทัศนะเกี่ยวกับการบริหารจัดการของภาครัฐ ในการสนับสนุนอุตสาหกรรมสร้างสรรค์ว่า

“โดยพื้นฐานแล้วประเทศไทยไม่ได้ลงทุนด้านธุรกิจอุตสาหกรรมสร้างสรรค์มากนัก องค์กรของเราอาจจะเป็นองค์กรที่รัฐลงทุนมากที่สุดแล้ว เรามีห้องสมุดที่จ่ายในเรื่องร้อย แต่สามารถเข้าถึงหนังสือได้หลายหมื่นเล่ม ฐานข้อมูล เทรนด์ต่างๆ ซึ่งการสนับสนุนส่วนนี้จะเป็นแบบ Self learning เรามี Resource ให้ แต่เราไม่ได้มีหน้าที่ในการสนับสนุนเงินทุน อาจจะมีการจ้างงาน แต่ไม่ใช้การให้ทุน”

มินมีความเห็นว่าการสนับสนุนเงินทุนให้แก่คนทำงานสร้างสรรค์ในประเทศไทย เกี่ยวกับปัญหาระดับโครงสร้างของประเทศ โดยเฉพาะเมื่อเทียบกับประเทศในยุโรปที่เป็น Service Industry ซึ่งให้ความสำคัญกับการจัดสรรงบประมาณ (allocate budget) เพื่อส่งเสริมงานศิลปะ โดยเธอตั้งข้อสังเกตว่าคนที่ทำงานสร้างสรรค์ในประเทศเหล่านั้น ล้วนแต่ต้องนำเสนอและอธิบายกับรัฐบาลเกี่ยวกับคุณค่า(Value) ในผลงานของตนไม่ต่างจากในประเทศไทย เพียงแต่ผลงานส่วนใหญ่ของกลุ่มประเทศเหล่านั้นเน้นในเรื่องงานออกแบบ ซึ่งมีความเป็นสากล (Universal) มากกว่าเมื่อเทียบกับงานศิลปะในประเทศไทย ซึ่งหน่วยงานรัฐยังเน้นศิลปะพื้นบ้านและประเพณีนิยมมากกว่า ความยากของคนทำงานสร้างสรรค์ในประเทศไทยคือ ประเด็นในการก้าวไม่พ้นในเรื่องนี้ นอกจากนี้ งานสร้างสรรค์ในเชิงพาณิชย์ศิลป์

(Commercial Art) ยังอาจเกิดความขัดแย้งกันระหว่างผู้จ้างงานและนักสร้างสรรค์ ซึ่งเกิดจากเป้าหมายที่ต่างกันในการสร้างงาน

“ศิลปินต้องการแสดงออกถึงตัวตน แต่ประเด็นของคนจ้างบางส่วนคือ ถ้าคุณอยากแสดงตัวตน คุณก็ลงทุนเองสิ มันสวนทางกัน หรือคนที่ทำสารคดีดีๆ ไปขายช่องไม่ได้ เพราะทำไม่ได้ทำเงิน เพราะเขามีผู้ถือหุ้นที่ต้องตอบคำถามว่าทำไมนำเงินมาลงกับตรงนี้แล้วขาดทุน การรับผิดชอบเป็นคนละด้านกัน คุณบอกว่าคุณกำลังทำสิ่งที่ดี แต่ในขณะที่นายทุนต้องตอบผู้ถือหุ้น แล้วกลายเป็นว่าเขาถูกมองว่าเป็นพวกทุนนิยม หน้าเลือด แต่ความจริงคือการมีสิ่งที่ดีต้องดูแลกันคนละด้าน จุดนี้จะขัดกันระหว่างคนจ้างกับศิลปิน”

ผู้บริหารระดับสูงของ CEA แสดงทัศนะเกี่ยวกับการแก้ปัญหาในส่วนนี้ว่า รัฐควรเป็นผู้ลงทุนในสิ่งที่จะไม่ได้มุ่งที่ผลกำไร แต่ประเด็นที่ทำให้ไม่เกิดสิ่งนี้เท่าที่ควร คือในประเทศที่มีประชากรที่อยู่ตรงเส้นยากจนจำนวนมาก ในขณะที่มีทรัพยากรจำกัด รัฐบาลจำเป็นต้องจัดลำดับความสำคัญให้เหมาะสม

“เราควร Allocate ในสิ่งที่มันเห็นว่าได้แน่ๆ ซึ่งดีกว่าลงทุนไปแล้วเห็นผลในระยะยาว อันนี้มันเลยขึ้นอยู่กับวิสัยทัศน์หรือสถานการณ์มากกว่า ไม่สามารถที่จะบอกว่าเหตุใดไม่ทำเช่นนั้นหรือเช่นนี้”

ภาคีศิลปวัฒนธรรมร่วมสมัย ประเทศไทย กอดคอสู้ COVID” (Surviving & Fighting COVID-19 Arts Alliance)

การต่อรองและเจตจำนงในการยืนหยัดตัวตนของฟรีแลนซ์ในอุตสาหกรรมสร้างสรรค์ ปรากฏชัดเจนในช่วงเวลาของวิกฤตการณ์แพร่ระบาดของไวรัส Covid-19 โดยได้มีการรวมกลุ่มกันของคนทำงานสายสร้างสรรค์ ภายใต้ชื่อ “ภาคีศิลปวัฒนธรรมร่วมสมัย ประเทศไทย กอดคอสู้ COVID” (Surviving & Fighting COVID-19 Arts Alliance) มีจุดประสงค์ในการรวบรวมปัญหาและผลกระทบต่างๆ เกี่ยวกับความเป็นอยู่ในชีวิตประจำวัน และการดำรงวิชาชีพของคนทำงานด้านศิลปวัฒนธรรมแต่ละแขนง ที่ได้รับผลกระทบจากไวรัส Covid-19 เพื่อนำเสนอต่อสังคมและภาครัฐ ให้สามารถต่อสู้กับสถานการณ์ฉุกเฉินดังกล่าวในระยะสั้นและระยะยาว

“แอม” ภันฑารักษ์อิสระ และหนึ่งในกลุ่มผู้ร่วมก่อตั้งภาคีศิลปวัฒนธรรมร่วมสมัย กอดคอสู้ COVID อธิบายถึงจุดประสงค์ในการก่อตั้งภาคีฯ ว่าเกิดจากการศึกษาดูงานรูปแบบของสภาศิลปะจากต่างประเทศ ที่มีการสนับสนุนศิลปินและผู้ทำงานสร้างสรรค์อิสระอย่างเป็นระบบและมีความเป็นสากล เช่น National art council of Singapore ซึ่งได้ต้นแบบมาจากอังกฤษ

และอเมริกา โดยเฉพาะเมื่อเกิดวิกฤตการณ์ที่ส่งผลกระทบต่อการทำงานและความเป็นอยู่ของสมาชิก เห็นได้ว่าสภาศิลปะต้นแบบเหล่านี้มีโครงการที่เข้ามาช่วยเหลืออย่างชัดเจนและทันที่

“อย่างสิงคโปร์เขามี Emergency relief fund ให้คนทำงานศิลปะอิสระทั้งหลาย เพราะคนที่อยู่ในสภาศิลปะเคยทำงานเป็นโปรดิวเซอร์ทางการแสดงมาก่อน เพราะฉะนั้นจึงเข้าใจความต้องการและความเดือดร้อนของศิลปิน หรืออินโดนีเซียมี Jakarta Arts Council ที่รวมตัวกันเพื่อต่อรองกับรัฐได้”

แอมและศิลปินผู้ร่วมก่อการคนอื่นๆ ที่ร่วมกันผลักดันให้เกิดภาคีนี้ เห็นตรงกันว่าที่ผ่านมามีการทำงานของกระทรวงวัฒนธรรม โดยเฉพาะสำนักศิลปะร่วมสมัยที่มีพันธกิจในการสนับสนุนส่งเสริมศิลปะ 9 สาขา คือ ทัศนศิลป์ วรรณศิลป์ ดนตรี ศิลปะการแสดง ภาพยนตร์ สถาปัตยกรรม มัณฑนศิลป์ เรขศิลป์ และการออกแบบ มีการทำงานที่ยังไม่ตรงกับความต้องการของศิลปิน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องของการสนับสนุนเงินทุน ที่นโยบายและการบริหารงานของภาครัฐยังไม่สอดคล้องกับวิธีการทำงานที่แท้จริงของศิลปิน

“รัฐบาลควรมีทุนที่เป็น Public funding ซึ่งตอนนี้ยังไม่เห็น หรืออาจจะมีแต่ยังไม่ถูกใช้ก็ไม่ทราบ ซึ่งในต่างประเทศที่มีสภาศิลปะ จะมีทุนให้องค์กรศิลปะที่เป็นองค์กรไม่แสวงหากำไร (Non-profit Institutions) หรือทุนที่ให้กับศิลปินอิสระ นโยบายจะมีความโปร่งใส เพราะนี่คืองบประมาณจากภาษีของประชาชน”

ตัวแทนของภาคีฯ สะท้อนถึงจุดยืนในการทำงานว่า การช่วยเหลือศิลปินในประเด็นผลกระทบจากไวรัส Covid-19 เป็นเพียงการรวมตัวกันในรูปแบบพันธมิตรในเบื้องต้น โดยเป้าหมายในระยะยาวคือการพัฒนาศิลปินและวงการศิลปะอย่างยั่งยืนในรูปแบบของสภาศิลปะครอบคลุมถึงงานที่เกี่ยวข้องกับศิลปะและงานสร้างสรรค์ทั้งหมด ไม่ได้จำกัดอยู่เพียงศิลปินใน 9 สาขาเท่านั้น ในอนาคตจะมีการกระบวนกรจดทะเบียนองค์กรให้ถูกต้องตามกฎหมายต่อไป โดยองค์กรอาจจะเป็นระบบสมาชิกและมีการจัดกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับศิลปะ เช่น เทศกาลศิลปะ หรือเรื่องของการให้การศึกษาด้านศิลปะเพื่อพัฒนาและสะท้อนเสียงของคนทำงานสร้างสรรค์

การทำงานของภาคีฯ เริ่มจากการทำแบบสำรวจว่ากลุ่มเป้าหมายได้รับผลกระทบและมีความเดือดร้อนอย่างไร ต้องการความช่วยเหลือเร่งด่วนใดในระยะ 3 เดือน รวมทั้งความช่วยเหลือในระยะยาว โดยผลสำรวจพบว่าผู้ที่เดือดร้อนส่วนใหญ่จะเป็นกลุ่มนักดนตรี ทั้งที่เป็นดนตรีพื้นบ้านและร่วมสมัย เพราะได้รับผลกระทบโดยตรงจากการงดและเลื่อนอีเวนต์ต่างๆ

ออกไป นอกจากนี้โดยส่วนใหญ่ล้วนได้รับผลกระทบทั้งทางตรงและทางอ้อมทั้งสิ้น เมื่อบวกกับการไม่ได้รับความช่วยเหลือจากโครงการ “เราไม่ทิ้งกัน” ด้วยเหตุผลต่างๆ ที่ไม่ตรงกับความเป็นจริง ยิ่งสร้างความกดดันให้เพิ่มขึ้น

“บางคนถูกปฏิเสธ เราแนะนำให้อุทธรณ์ใหม่ซึ่งต้องให้ข้อมูลเพิ่มเติม พี่ที่เป็นศิลปินทัศนศิลป์คนหนึ่ง สะท้อนว่าเขาต้องกรอกข้อมูลว่ารับจ้างทำงานศิลปะ ในความรู้สึกคือศักดิ์ศรีความเป็นศิลปินมันหายไปเลย ไม่มีสถานะให้เลือก เขารู้สึกว่าไม่ได้มีตัวตนเลย บางคนมีอาการซึมเศร้า เพราะปกติทำงานต้องออกทุนเองอยู่แล้ว งานก็ไม่ค่อยได้รับการยอมรับเท่าที่ควร ยิ่งพามาเจอสถานการณ์แบบนี้ยิ่งเครียด”

ความคืบหน้าของการทำงานในช่วงเดือนมิถุนายน คณะทำงานได้ยื่นรายชื่อของคนที่ทำงานสร้างสรรค์อิสระทั้งหมดที่ลงทะเบียนรับสิทธิ์เยียวยาจาก ‘โครงการเราไม่ทิ้งกัน’ ให้กับกระทรวงวัฒนธรรม และ สำนักงานเลขานุการคณะกรรมการภาพยนตร์และวีดิทัศน์ สำนักงานปลัดกระทรวงวัฒนธรรม เพื่อให้มีการประสานความช่วยเหลือกับกระทรวงการคลัง โดยรายชื่อส่วนใหญ่ได้ผ่านขั้นตอนการรับสิทธิ์เยียวยา

“จี้” ผู้กำกับภาพยนตร์อิสระ ซึ่งเป็นหนึ่งในคณะทำงานของภาคีฯ ย้ำให้เห็นถึงความสำคัญในการรวมตัวกันของภาคประชาสังคม เพื่อสร้างมาตรฐานในการทำงานและยกระดับวิชาชีพ รวมทั้งเป็นการสะท้อนความต้องการของคนทำงาน และตรวจสอบนโยบายของภาครัฐได้อย่างได้อย่างโปร่งใส

“การมีสหภาพคือการมีพื้นที่ของการพูดคุยและสร้างการต่อรอง โดยสะท้อนจากคนทำงานจริงๆ ในทางกลับกัน หากหน่วยงานรัฐมีปัญหาในบทบาทหน้าที่ตัวเอง แกรมยังมีกฎหมายที่ออกมากำกับดูแลบทบาทตรงนั้นด้วย เราควรมีการสะท้อนกลับ รู้สึกว่าเป็นปัญหาทางโครงสร้างของทั้งสองส่วน ทั้งในส่วนของระดับนโยบายรัฐ ทั้งในส่วนของภาคประชาสังคมเอง ที่ไม่เข้าใจว่าเรามีอำนาจในการเรียกร้อง รู้สึกว่า Covid-19 นี่แหละที่ทำให้เกิดการรวมตัวกันได้แล้ว”

สรุปและอภิปรายผล

บทความวิจัยเรื่อง “ประสบการณ์ของฟรีแลนซ์ในอุตสาหกรรมสร้างสรรค์ ต่อสถานการณ์แพร่ระบาดของไวรัส Covid-19” มีผลการศึกษาที่สามารถตอบวัตถุประสงค์ในการวิจัย ดังต่อไปนี้

ประสบการณ์ด้านเศรษฐกิจ

ผลการศึกษาพบว่า ฟรีแลนซ์ในอุตสาหกรรมเผชิญกับประสบการณ์ทางเศรษฐกิจในการถูกยกเลิกหรือเลื่อนระยะเวลาในการจ้างงานออกไปในทุกสาขาของผู้ให้ข้อมูล ซึ่งเป็นผลกระทบจากสถานการณ์แพร่ระบาดของไวรัส Covid-19 กองถ่ายภาพยนตร์จากต่างประเทศยุติการถ่ายทำให้ประเทศไทย ทำให้ฟรีแลนซ์ที่เป็นช่างภาพวิดีโอถูกยกเลิกงานโดยทันที นักเขียนฟรีแลนซ์ถูกยกเลิกงานเพราะผู้ประกอบการประสบภาวะขาดทุน ไม่มีงานเข้าบริษัท จึงต้องดิ้นงานที่เคยให้ฟรีแลนซ์ทำ กลับมาให้พนักงานประจำซึ่งงานลดลงทำแทน

ช่างภาพฟรีแลนซ์ถูกเลื่อนการจ้างงาน เพราะอีเวนท์เกี่ยวกับเทศกาลหนังสือไม่สามารถจัดงานได้ในช่วงแพร่ระบาดของ Covid-19 แผนงานที่ต้องใช้ภาพถ่ายจึงถูกยกเลิกไปโดยปริยาย กราฟิกดีไซเนอร์ด้านการออกแบบสิ่งพิมพ์ ถูกเลื่อนการจ้างงานออกไป เพราะผู้ประกอบการที่จ้างงานได้รับผลกระทบทางการค้า ไม่สามารถเปิดตัวหนังสือหรือมีงานคอนเสิร์ตที่ต้องใช้โปสเตอร์ในการออกแบบกราฟิก ในขณะที่ผู้จัดการโครงการศิลปะร่วมสมัยต้องยกเลิกงานแนว Performing art เพราะสถานที่จัดงานศิลปะถูกยกเลิก และโครงการที่ทำค้างอยู่เกิดอุปสรรคในการหาทุนสนับสนุนในประเทศ นอกจากนี้ ฟรีแลนซ์ในอุตสาหกรรมสร้างสรรค์บางสาขา ต้อง **เปลี่ยนอาชีพเพื่อสร้างรายได้** โดยช่างภาพวิดีโอเปลี่ยนไปทำอาชีพที่ไม่ได้อยู่ในอุตสาหกรรมสร้างสรรค์ คือการหันมารับจ้างทำอาชีพ Grab bike และช่างภาพนิ่งต้องผันตัวมาทำงานบนแพลตฟอร์มออนไลน์

ประสบการณ์ด้านจิตใจ

สำหรับผลการศึกษาประสบการณ์ด้านจิตใจหรืออารมณ์ความรู้สึกของฟรีแลนซ์ในอุตสาหกรรมสร้างสรรค์ เมื่อเผชิญกับการแพร่ระบาดของไวรัส Covid-19 พบว่า มี **ความรู้สึกวิตกกังวล** โดยกลัวติดโรคแล้วแพร่สู่ครอบครัว โดยเฉพาะกรณีของช่างภาพฟรีแลนซ์ที่ต้องลงพื้นที่เพื่อสัมภาษณ์และถ่ายภาพ ในขณะที่นักเขียนฟรีแลนซ์ก็จะมีปัญหาสุขภาพจิต เพราะสูญเสียงานและต้องดิ้นรนหางานในรูปแบบที่ไม่มีความถนัด นอกจากนี้ยังมี **ความรู้สึกไม่มั่นคงในอาชีพ** โดยช่างภาพวิดีโอฟรีแลนซ์รู้สึกทำอาชีพที่ทำไม่ใช่สิ่งจำเป็นพื้นฐานของสังคม จากประสบการณ์ที่งานถูกยกเลิกอย่างกระทันหัน โดยคิดว่าส่วนหนึ่งเป็นเพราะงานด้านศิลปะไม่ได้เกี่ยวกับการอุปโภคบริโภคโดยตรง

ผู้จัดการโครงการศิลปะฟรีแลนซ์ รู้สึกถึงการขาดความเข้าใจและแรงสนับสนุนจากภาครัฐ รวมทั้งขาดความก้าวหน้าทางวิชาชีพ โดยเฉพาะเมื่อนำไปเทียบกับเพื่อนร่วมวิชาชีพในต่างประเทศ ที่รัฐบาลให้ความช่วยเหลือและสนับสนุนมากกว่า ส่วนกราฟิกดีไซเนอร์ กังวลต่อความไม่แน่นอนในการจ้างงาน เพราะงานจากลูกค้าทยอยลดลง หรือที่พยายามปรับกลยุทธ์เพื่อหาตลาดใหม่ยังไม่เห็นความยั่งยืน และช่างภาพฟรีแลนซ์ รู้สึกไม่มั่นคงด้วยวัย ทักษะ ความรับผิดชอบที่สูงขึ้น ส่งผลต่อการเผชิญวิกฤตการณ์ โดยเฉพาะเมื่อเทียบกับวิกฤตการณ์ “ต้มยำ

กึ่ง” ในปี พ.ศ. 2540 ช่วงเวลานั้นงานสร้างสรรค์ยังไม่ถูกตีพิมพ์มากเท่ากับวิกฤติจาก Covid-19

ฟรีแลนซ์ในอุตสาหกรรมสร้างสรรค์ยังมีประสบการณ์ **ความรู้สึกแปลกแยกซึ่งเป็นผลพวงจากนโยบายของรัฐบาล** ในการลงทะเบียนขอรับสิทธิการช่วยเหลือจากโครงการ “เราไม่ทิ้งกัน” ของกระทรวงการคลัง โดยผลการศึกษาพบว่าเกิดความรู้สึกว่าไม่ถูกจัดอยู่ในหมวดหมู่ใดๆ ภายใต้มาตรการช่วยเหลือจากรัฐ ซึ่งเป็นผลจากการลงทะเบียนเพื่อยืนยันตัวตน ที่ไม่สามารถหาเกณฑ์ข้อไหนที่ระบุไว้ในแบบฟอร์มของโครงการ ที่จะเข้ากับอาชีพฟรีแลนซ์ในอุตสาหกรรมสร้างสรรค์ นอกจากนี้ ยังรู้สึกว่ากลุ่มอาชีพที่รัฐไม่ได้ให้ความสำคัญตั้งแต่แรก สืบเนื่องจากการไม่มีหมวดหมู่ของอาชีพนี้ระบุไว้ในหลักเกณฑ์ของโครงการ รวมทั้งมีขั้นตอนการยื่นทบทวนสิทธิ์และต้องรอเป็นเวลานาน

ประสบการณ์ความรู้สึกแปลกแยกที่เป็นผลพวงจากนโยบายรัฐ ยังหมายถึงการที่หลักเกณฑ์ที่ไม่สอดคล้องกับสถานการณ์ปัญหาของฟรีแลนซ์ โดยช่างภาพฟรีแลนซ์ที่ต้องกระจายความเสี่ยงในการทำงานออกไปด้วยการมีหลายอาชีพ แต่ทุกอาชีพประสบปัญหาภายใต้สถานการณ์แพร่ระบาดของ Covid-19 เหมือนกันหมด จึงตัดสินใจยกเลิกการใช้สิทธิ์เพราะกังวลในเรื่องข้อกฎหมายที่จะมีการเอาผิดหากผิดหลักเกณฑ์ของภาครัฐ ความแปลกแยกและรู้สึกไร้ความหมาย ยังเกิดจากการตอกย้ำความไม่เข้าใจอาชีพในอุตสาหกรรมสร้างสรรค์ของภาครัฐ เมื่อกระบวนการทบทวนสิทธิ์และสัมภาษณ์เพิ่มเติมโดยเจ้าหน้าที่พิทักษ์สิทธิ์ของกระทรวงการคลัง ไม่เข้าใจเกี่ยวกับวิชาชีพในอุตสาหกรรมสร้างสรรค์

ประสบการณ์ด้านสังคม การต่อรองและไม่ยอมจำนน ในฐานะปัจเจกบุคคลที่เป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างสังคม

ผลการศึกษาพบว่า บริบทความช่วยเหลือจากรัฐที่เกี่ยวข้องกับอุตสาหกรรมสร้างสรรค์โดยตรง มีการสนับสนุนจากสำนักงานเศรษฐกิจสร้างสรรค์ (องค์การมหาชน) Creative Economy Agency (CEA) โดยมีโครงการ “CEA Vaccine” เพื่อเปิดพื้นที่ให้ผู้จ้างงานและฟรีแลนซ์มาพบกัน นำไปสู่การจ้างงานฟรีแลนซ์ในอุตสาหกรรมสร้างสรรค์ 5 สาขา ประมาณ 350 คน นอกจากนี้ยังมีการสนับสนุนช่องทางขายออนไลน์ผ่านเพจบุ๊กของศูนย์สร้างสรรค์งานออกแบบ (TCDC) มีบริการให้คำปรึกษาออนไลน์เพื่อพัฒนาความรู้ในอุตสาหกรรมสร้างสรรค์ โดยโครงการเหล่านี้แยกออกจากนโยบายของกระทรวงการคลัง และไม่ได้มีการประสานข้อมูลกันระหว่างหน่วยงานภาครัฐในส่วนนี้ โดยมาตรการความช่วยเหลือในวิกฤตการณ์แพร่ระบาดของ Covid-19 ที่เกิดขึ้น ตัวแทนของ CEA มีความเห็นว่าในประเทศที่มีประชากรที่อยู่ตรงเส้นยากจนจำนวนมาก ในขณะที่มีทรัพยากรจำกัด รัฐบาลจำเป็นต้องจัดลำดับความสำคัญของความช่วยเหลือให้กับผู้ที่เดือดร้อนมากที่สุดเป็นลำดับแรก

ผลการศึกษาด้านการต่อรองและไม่ยอมจำนน ในฐานะปัจเจกบุคคลที่เป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างสังคม พบว่ามีการรวมกลุ่มกันของคนทำงานสายสร้างสรรค์ ภายใต้ชื่อ “ภาคี

ศิลปวัฒนธรรมร่วมสมัย ประเทศไทย กอดคอสู้ COVID” (Surviving & Fighting COVID-19 Arts Alliance) มีจุดประสงค์ในการรวบรวมปัญหาและผลกระทบต่างๆ เกี่ยวกับความเป็นอยู่ในชีวิตประจำวัน และการดำรงวิชาชีพของคนทำงานด้านศิลปวัฒนธรรมแต่ละแขนง ที่ได้รับผลกระทบจากไวรัส COVID-19 เพื่อนำเสนอต่อสังคมและภาครัฐ ให้สามารถต่อสู้กับสถานการณ์ฉุกเฉินดังกล่าวในระยะสั้นและระยะยาว

ภาคีศิลปวัฒนธรรมร่วมสมัยฯ ที่เกิดขึ้น ยังมีเป้าหมายในการยกระดับเป็นสภาศิลปะ เพื่อให้เกิดพื้นที่ในการพูดคุยและสร้างการต่อรองระหว่างรัฐและภาคประชาสังคม โดยสะท้อนจากเสียงของฟรีแลนซ์ในอุตสาหกรรมสร้างสรรค์ เพื่อให้โครงสร้างของทั้งภาครัฐและกลุ่มสายงานในอุตสาหกรรมสร้างสรรค์ได้สะท้อนบทบาทซึ่งกันและกัน ในบรรยากาศของประชาธิปไตยอย่างแท้จริง

ข้อเสนอแนะและนำไปใช้ประโยชน์

- ควรมีการศึกษาในสาขาอาชีพอื่นๆ ในอุตสาหกรรมสร้างสรรค์ซึ่งมีทั้งหมด 15 สาขา เพราะทุกสาขาย่อมมีรายละเอียดและเงื่อนไขปัจจัยที่ทำให้เกิดประสบการณ์ที่ต่างกัน
- ควรนำผลการศึกษาไปต่อยอดเกี่ยวกับนโยบายของภาครัฐ ในการเข้ามาส่งเสริมและสนับสนุนการทำงานของผู้ประกอบการอาชีพอิสระในอุตสาหกรรมสร้างสรรค์ในประเทศไทย โดยเฉพาะการประสานความร่วมมือระหว่างองค์กร การนำ Big Data ที่มีอยู่มาใช้ประโยชน์ในการช่วยเหลือแรงงานนอกระบบ
- ควรศึกษาเพิ่มเติมเกี่ยวกับระบบสวัสดิการสังคม และระบบการสนับสนุนทุนในการสร้างสรรค์และพัฒนางานในอุตสาหกรรมสร้างสรรค์ในประเทศไทย

อ้างอิง

- กาญจนา แก้วเทพ , สมสุข หินวิมาน.(2553). สายธารแห่งนักคิดทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมืองกับการสื่อสารศึกษา. กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนจำกัดภาพพิมพ์.
- จารุวรรณ คงขุนเทียน. (2554). ความคิดเห็นของนิสิตที่มีต่อบทบาทของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒในการส่งเสริมการประกอบ อาชีพอิสระของนิสิต .กรุงเทพฯ:บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย ศรีนครินทรวิโรฒ.
- ชาย โพธิ์ลีตา. (2556). ศาสตร์และศิลป์แห่งการวิจัยเชิงคุณภาพ (พิมพ์ครั้งที่ 6). กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง.
- ทวีศักดิ์ นพเกษร. (2548). วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ เล่มที่ 1 (พิมพ์ครั้งที่ 2). พิษณุโลก: ชมรมพยาบาลชุมชนแห่งประเทศไทยและภาควิชาเวชศาสตร์ชุมชน คณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร.
- ปจุมวดี สิงห์ดวง, ชนภพร จิตปัญญา.(2555). ประสบการณ์ของสมาชิกครอบครัวในหอผู้ป่วยวิกฤต: การวิจัยเชิงคุณภาพ. โรงพยาบาลรามาริบดี
- พนิดา พรหมรัตน์ , ดร.ดรณิกร สุป็นดี. (2559). อิทธิพลที่มีต่อการเลือกประกอบอาชีพเป็นติวเตอร์ในกลุ่มเจนเนอเรชั่นวาย. มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์
- พิราภรณ์ มาลาโรจน์ , ธีรวรรณ ธีระพงษ์, เพื่อนใจ รัตตากร.(2560). อาชีพอิสระ: เสรีภาพของเจตจำนงและความหมายของชีวิต. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- อรัญญา ต้อยคำภีร์. (2553). จิตบำบัดแนวความหมายในชีวิต LOGOTHERAPY. กรุงเทพฯ: คณะจิตวิทยา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- อานุกาญ ภูปาอ่าง, ลิซ่า ลูคัส (2560). การรับรู้และประสบการณ์ของอาจารย์มหาวิทยาลัยต่อคุณภาพการสอนและการประกันคุณภาพการศึกษาของการอุดมศึกษาไทย.มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
- Melvin Seeman. (1959). On the meaning of alienation. American Sociological review.
- Strauss, A., & Corbin, J. (1998). Basics of qualitative research: Techniques and procedures for developing grounded theory (2nd ed.). Thousand Oaks: Sage